

Avropa insan hüquqları məhkəməsi
Böyük palata
“Lamber və digərləri Fransaya qarşı” işi

(şikayət № 46043/14)

Qərar

Strasburq, 5 iyun 2015-ci il

“Lamber və digərləri Fransaya qarşı” işi üzrə Avropa insan hüquqları Məhkəməsinin

Sədr Din Şpilman,

Hakimlər:

Qvido Raymondi,

Mark Filliger,

İzabel Berro,

Xanlar Hacıyev,

Yana Şikuta,

George Nikolau,

Nona Tsotsoriya,

Vinsent A. de Qaetano,

Angelika Nussberger,

Linos-Aleksandr Sisilianos,

Erik Möze,

Andre Pototski,

Helena Yderblom,

Alyoş Peyxal,

Valeriu Qritsko,

Eqidiyus Kurisdən ibarət tərkibdə Böyük Palatası,

Katib-kansler Erik Friberqin iştirakı ilə 7 yanvar və 23 aprel 2015-ci il tarixlərində bağlı qapılar arxasında iclas keçirərək, yuxarıda qeyd olunmuş son tarixdə aşağıdakı Qərarı qəbul etmişdir:

PROSEDUR

1. İş dörd Fransa vətəndaşı, cənab və xanım Pyer və Vivian Lamber, cənab David Filippon və xanım Anna Tyuarz (“ərizəçilər”) tərəfindən İnsan hüquqları və əsas azadlıqları haqqında konvensiyanın (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə müvafiq olaraq 23 iyun 2014-cü il tarixində Fransa Respublikasına qarşı Avropa Məhkəməsinə verilmiş şikayət (№ 46043/14) əsasında başlanmışdır.

2. Ərizəçilərin maraqlarını Strasburq şəhərində fəaliyyət göstərən vəkil, xanım J. Payo və Paros şəhərində fəaliyyət göstərən vəkil, xanım J. Triomf təmsil etmişlər. Fransa (“cavabdeh-dövlət”) Hökuməti Avropa insan hüquqları məhkəməsi yanında

müvəkkili, Fransa Xarici işlər və beynəlxalq inkişaf nazirliyinin hüquq departamentinin rəisicənab F.Alyabryuon tərəfindən təmsil olunmuşdur.

3. Ərizəçilər, xüsusi olaraq, iddia etmişlər ki, Vensan Lamberin süni qidalanma və hidratasiyasının kəsilməsi cavabdeh-dövlətin Konvensiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn öhdəliklərinə ziddir və Konvensiyanın 3-cü maddəsinin mənasına görə işgəncə şəklində qəddar davranma, eləcə də Konvensiyanın 8-ci maddəsinin mənasına görə onun fiziki toxunulmazlığının pozulmasıdır.

4. Şikayət Avropa Məhkəməsinin Beşinci Seksiyasına verilmişdir (Avropa Məhkəməsi Reqlamentinin 52-ci qaydasının 1-ci bəndi). 24 iyun 2014-cü il tarixində Beşinci seksiyanın Palatası Avropa Məhkəməsi Reqlamentinin 39-cu qaydasını tətbiq etmək, cavabdeh-dövlətə şikayətlə bağlı bildiriş göndərmək və ona birinci növbədə baxmağa qərar vermişdir.

5. 4 noyabr 2014-cü il tarixində Beşinci seksiyanın Palatası, sədr Mark Filliger, hakimlər Angelika Nussberger, Boştyan M.Zupançiq, Vinsent A. de Qaetano, Andre Pototski, Helena Yaderblom, Aleş Peyxaldan ibarət tərkibdə, seksiyanın katibi Stiven Fillipsin iştirakı ilə yurisdiksiyanı Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının xeyrinə güzəştə getmiş və tərəflər buna etiraz etməmişlər (Konvensiyanın 30-cu maddəsi və Avropa Məhkəməsi Reqlamentinin 72-ci qaydası).

6. Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının tərkibi Konvensiyanın 26-cı maddəsinin 4 və 5-ci bəndləri və Avropa Məhkəməsi Reqlamentinin 24-cü qaydasının müddəalarına müvafiq olaraq müəyyən edilmişdir.

7. Ərizəçilər və cavabdeh-dövlət şikayətin məqbulluğu və işin mahiyyəti üzrə yazılı qeydlərini təqdim etmişlər.

8. Həmçinin, Avropa Məhkəməsinin Sədrinin yazılı icraatda işə qoşulmuş üçüncü tərəf qismində iştirak etmələrinə icazə verdiyi Raşel Lamber, Fransua Lamber və Mari-Jenevyev Lamberdən, müvafiq olaraq Vansen Lamberin arvadı, bacısı oğlu və bacısından, Kəllə-beyin travmaları və baş beyin zədələrindən əziyyət çəkən xəstələrin qohumlarının milli assosiasiyalar ittifaqından (UNAFTC), Amreso-Betel [Amreso-Bethel] Assosiasiyasından, eləcə də Beynəlxalq insan hüquqları institutunun İnsan hüquqları klinikasından da yazılı qeydlər alınmışdır (Konvensiyanın 36-cı maddəsinin 2-ci bəndi və Avropa Məhkəməsi Reqlamentinin 44-cü qaydasının 3-cü bəndinin "a" yarım bəndi). Raşel Lamber, Fransua Lamber və Mari-Jenevyev Lamber həmçinin işin dinlənməsində iştirak etməyə icazə almışlar.

9. İşin dinlənməsi açıq olmuş və 7 yanvar 2015-ci il tarixində Strasburq şəhərində baş tutmuşdur (Avropa Məhkəməsi Reqlamentinin 39-cu qaydasının 3-cü bəndi).

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

10. Ərizəçilər Fransa vətəndaşları, Reyms şəhərində yaşayan 1929-cu il təvəllüdü cənab Pyer Lamber və 1945-ci il təvəllüdlü xanım Vivian Lamber, Murmelon şəhərində yaşayan 1971-ci il təvəllüdü cənab David Filippon və Milizak şəhərində yaşayan 1978-ci il təvəllüdü xanım Anna Tyuarzdır. Onlar müvafiq olaraq 20 sentyabr 1976-cı il təvəllüdü Vensan Lamberin valideynləri, qardaşı və bacısıdır.

11. 29 sentyabr 2008-ci il tarixində yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində Vensan Lamber tetraplegiya və tam asılılıq vəziyyətinə səbəb olmuş ağır kəllə-beyin travması almışdır. Dövlət Şurasının 14 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı əsasında keçirilmiş tibbi ekspertizaya əsasən o xroniki vegetativ vəziyyətdədir (bax: aşağıdakı, bu qərarın 40-cı paragrafı).

12. 2008-ci ilin sentyabr ayından 2009-cu ilin mart ayınadək o Şalon-an-Şampan şəhər xəstəxanasının reanimasiya şöbəsinə, daha sonra isə nevrologiya şöbəsinə yerləşdirilmişdir. 2009-cu ilin mart ayından iyun ayınadək Berk-sür-Mer şəhəri günəş və dəniz vannaları klinikasında, daha sonra isə, 23 iyun 2009-cu il tarixindən vegetativ vəziyyətdə və ya minimal şüur vəziyyətində olan xəstələrə əməliyyatsonrası qulluq və reabilitasiya sahəsində ixtisaslaşmış Reyms universitetinin klinik şöbəsində müalicə almışdır və hal-hazırda da orda saxlanılır. Şöbə səkkiz xəstə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Vensan Lamberin süni qidalandırılma və hidratasiyası enteral, mədə zondu vasitəsilə aparılır.

13. 2011-ci ilin iyul ayında Vensan Lamber Lyej universiteti klinikasının Komanın tədqiqi qrupunun ixtisaslaşdırılmış şöbəsində müayinə keçmiş və onun “dərin koma” xroniki neyrovegetativ vəziyyətdə olmasına dair rəy verilmişdir. Komanın tədqiqi qrupunun ısrarlı tövsiyələrinə müvafiq olaraq 2011-ci ilin sentyabr ayından 2012-ci ilin oktyabr ayına kimi Lamberə gündəlik kineziterapiya seansları keçirilmiş, lakin bu heç bir nəticə verməmiş, 2012-ci ilin mart ayından sentyabr ayına kimi onunla ünsiyyət qurmaq üsulunu axtarmaq məqsədilə 87 ortofoniya seansı keçirilmişdir. Lakin bu cəhdlər uğur verməmişlər. Həmçinin xəstəni əlil arabasına oturtmaq cəhdləri edilmişdir.

A. 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanuna əsasən qəbul edilmiş birinci qərar

14. 2012-ci ildə Vensan Lamberə qulluq edən şəxslər onun daimi qulluğa müqavimət göstərməsi əlamətlərinin artdığını müşahidə etdikləri üçün tibbi personal 2013-cü ilin əvvəllərində Vensanın arvadı Raşel Lamberi cəlb etməklə “Xəstələrin hüquqları və həyatın son dövrü haqqında” 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanunla nəzərdə tutulmuş kollegial prosedurun keçirilməsəbaşlamışlar.

15. Bu prosedurun nəticələrinə görə Vensan Lamberin müalicə həkimi və onun yerləşdirildiyi şöbənin müdiri doktor Karije onun qidalandırılmasının dayandırılması və hidratasiyasının azaldılması haqqında qərar vermişdir. Bu qərarın icrası 10 aprel 2013-cü il tarixindən başlanılmışdır.

B. 11 may 2013-cü il tarixli məhkəmə əmri

16. 9 may 2013-cü il tarixində ərizəçilər Şalon-an-Şampan şəhər inzibati məhkəməsinin təcili işlər üzrə hakiminə İnzibati məhkəmə icraatı məcəlləsinin L.521-2 maddəsinə (əsas azadlığın müdafiəsinə dair təcili müraciət) əsasən klinikanın üzərinə cərimə sanksiyalarının tətbiqi qorxusu altında Vensan Lamberin normal qidalandırma və hidratasiyasını bərpa etmək və onun vəziyyətinə uyğun qulluqla təmin etmək öhdəliyinin qoyulması haqqında məhkəmə əmrinin çıxarılmasına dair vəsatətlə müraciət etmişlər.

17. 11 may 2013-cü il tarixli əmrlə təcili işlər üzrə hakim ərizəçilərin vəsatətini təmin etmişdir. Hakim qeyd etmişdir ki, Vensan Lamber və müvəkkilinin Səhiyyə məcəlləsinin aidiyyəti müddəalarının mənasına görə əvvəlcədən verilmiş göstərişlərinin olmadığı halda, kollegial prosedur, hətta ailə üzvləri arasında onun gələcək taleyi ilə bağlı fikir ayrılıqlarının olmasına baxmayaraq belə, sonuncuların iştirakı ilə davam etdirilməlidir. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, kollegial prosedurda Vensan Lamberin arvadının iştirak etməsinə baxmayaraq, iş materiallarından görünür ki, onun valideynləri bu prosedurun keçirilməsi ilə bağlı xəbərdar olunmamış və mahiyyəti və əsaslandırması ilə tanış olmadıqları qidalandırmanın dayandırılması və hidrasiyanın azaldılmasına dair qərar onların istəkləri nəzərə alınmadan çıxarılmışdır.

18. Bunun nəticəsində təcili işlər üzrə hakim qərar vermişdir ki, bütün bu prosessual səhvlər əsas azadlığın, daha dəqiq desək, həyata hörmət hüququnun kobur və aşkar qanuni pozuntusudur və klinikanın üzərinə Vensan Lamberin normal qidalandırma və hidrasiyasını bərpa etmək və onun vəziyyətinə adekvat qulluqla təmin etmək öhdəliyi qoymuşdur.

C. 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanuna əsasən qəbul edilmiş ikinci qərar

19. 2013-cü ilin sentyabr ayında yeni kollegial prosedur təşkil olunmuşdur. D-r Karije altı həkim, o cümlədən, müvafiq olaraq Vensan Lamberin valideynləri, arvadı və tibbi personal tərəfindən seçilmiş üç kənar mütəxəssislə (nevroloq, kardioloq və anestezioloq) konsultasiyalar keçirmişdir. O həmçinin komatoz xəstələrin həyat fəaliyyətinin təmin edilməsi üzrə ixtisaslaşdırılmış şöbənin müdirinin yazılı rəyini nəzərə almışdır.

20. Bundan başqa, 2013-cü il 27 sentyabr və 16 noyabr tarixlərində d-r Karije Vensan Lamberin ailə üzvləri ilə, arvadı, valideynləri, səkkiz qardaş və bacısının iştirakı ilə iki görüş keçirmişdir. Raşel Lamber və səkkiz qardaş və bacıdan altısının süni qidalandırma və hidrasiyanın dayandırılmasının lehinə fikir bildirdikləri halda, ərizəçilər onların davam etdirilməsinə təkid etmişlər.

21. 9 dekabr 2013-cü il tarixində d-r Karije Lamberə qulluq edən bütün həkimlər və demək olar ki, bütün personal üzvlərinin iştirakı ilə konsilium çağırılmışdır. Bu konsiliumun nəticələrinə görə d-r Karije və altı həkimdən beşi müalicənin dayandırılmasının lehinə fikir bildirmişlər.

22. Konsultasiya prosesi sona çatdıqdan sonra 11 yanvar 2014-cü il tarixində d-r Karije 13 yanvar 2014-cü il tarixindən süni qidalandırma və hidrasiyanı dayandırmaq niyyətini elan edərək, bu qərarın inzibati məhkəmədə şikayətləndirilməsinin mümkünlüyünü qeyd etmişdir. Onun yeddi səhifədən ibarət qısa şərhinin xəstənin ailə üzvlərinə oxunduğu on üç səhifəlik əsaslandırılmış hesabat əlavə olunmuş qərarı təsdiq edirdi ki, Vensan Lamberin vəziyyəti dönməz baş beyin zədəsi ilə xarakterizə olunur, gələcək müalicə faydasız, qeyri-mütənasibdir və həyatın süni şəkildə dəstəklənməsindən başqa heç bir effekt vermir. Hesabata əsasən, həkimin Vensan Lamberin bədbəxt hadisəyədək bu şəraitdə yaşamaq istəyini bildirmədiyinə şübhəsi yoxdur. D-r Karije belə bir

nəticəyə gəlmişdir ki, xəstənin həyatının süni qidalandırma və hidratasiyanı davam etdirməklə saxlanması ağlabatmaz inaddır [obstination déraisonnable].

D. İnzibati məhkəmənin 16 yanvar 2014-cü il tarixli qətnaməsi

23. 13 yanvar 2014-cü il tarixində ərizəçilər Şalon-an-Şampan şəhər inzibati məhkəməsinə İnzibati məhkəmə icraatı məcəlləsinin L.521-2 maddəsinə müvafiq olaraq əsas azadlığın müdafiəsinə dair yeni təcili müraciət verərək, klinika və müalicə həkiminə Vensan Lamberin qidalandırma və hidratasiyasının dayandırılmasını qadağan edən və onu dərhal Oberhausbergen şəhər Amreso-Betel Assosiasiyasının ixtisaslaşdırılmış klinikasına keçirmək öhdəliyi qoyan məhkəmə əmrinin çıxarılması ilə bağlı vəsatət irəli sürmüşlər (bax: yuxarıda bu qərarın 8-ci paragrafı). Raşel Lamber və Vensan Lamberin bacısı oğlu Fransua Lamber işdə üçüncü şəxs qismində çıxış etmişlər.

24. Doqquz hakimdən ibarət plenumla iclas keçirən inzibati məhkəmə 15 yanvar 2014-cü il tarixində işin dinlənməsini keçirmişdir. 16 yanvar 2014-cü il tarixli qərarla o d-r Karijenin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarının icrasını dayandırmışdır.

25. İnzibati məhkəmə əvvəlcə qeyd etmişdir ki, Konvensiyanın 2-ci maddəsi dövlətlərin xəstənin onun həyatını potensial uzadan müalicəyə qarşı etirazlar bildirməsinə dair normaları nəzərdə tutmasına mane olmur. Analoji olaraq o öz istəklərini ifadə etmək qabiliyyətinə malik olmayan və müalicəsi həkim tərəfindən aparılan xəstənin müalicə həkiminin müvafiq zəmanətləri təmin edən tədbirlər kompleksini həyata keçirdikdən sonra həkimlər ordeni şurası və zəruri olduqda müalicə müəssisəsinin etikası komitəsi, eləcə də inzibati və cinayət məhkəmələri tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi şərti ilə ağlabatmaz inad hesab etdiyi müalicəni dayandırmasına mane olmur.

26. Həmçinin inzibati məhkəmə müəyyən etmişdir ki, 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanun redaksiyasında qüvvədə olan və parlament müzakirəsi ərzində izah olunmuş Səhiyyə məcəlləsinin müvafiq müddəalarından görünür ki, apteklər tərəfindən inhisar qaydasında buraxılan dərman vasitələri ilə müalicə kimi, süni qidalandırma və enteral üsulla hidratasiya da həyat fəaliyyəti funksiyaları pozulmuş və invaziv prosedurlara müraciət edilməsini tələb edən xəstələrin orqanizminə xüsusi qidalandırıcı maddələrin daxil edilməsi üçün yerinə yetirilir.

27. D-r Karijenin qərarının çox güman ki, Vensan Lamber tərəfindən həyatının tam asılılıq vəziyyətində saxlanılmaması ilə bağlı ifadə olunmuş istəyi əsasında qəbul edildiyini və Vensan Lamberin bununla bağlı əvvəlcədən göstərişlər vermədiyi və müvəkkil təyin etmədiyini qeyd edən inzibati məhkəmə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, onun əvvəllər arvadı və qardaşlarından birinə bildirdiyi fikir sağlam insan tərəfindən onu bu istəyi bildirməyə bilavasitə məcbur edən halların olmadığı şəraitdə ifadə olunmuş və həmin şəxsin bu vəziyyətdə olan xəstələrlə şəxsi professional davranma təcrübəsindən asılı olmayaraq, açıq şəkildə bildirilmiş istəyin formal ifadəsi olmamışdır. Daha sonra məhkəmə belə nəticəyə gəlmişdir ki, Vensan Lamberin mənəvi və dini baxışlarını bölüşmədiyi qohumları ilə münafiqlik münasibətdə olmasına baxmayaraq, bu onun istənilən müalicə formalarından açıq-

aşkar imtina etmək istəyi anlamına gəlmir və əlavə etmişdir ki, onun təqdim olunan xidmətə aşkar müqavimət göstərməsindən yaşamaq istəyib istəməməsi ilə bağlı birmənalı nəticə çıxarıla bilməz. İnzibati məhkəmə qət etmişdir ki, d-r Karije Vensan Lamberin istəyini düzgün qiymətləndirməmişdir.

28. Bundan başqa, məhkəmə göstərmişdir ki, 2011-ci ildə Lyej universitetinin klinikasında hazırlanmış hesabat əsasən (bax: yuxarıda, bu qərarın 13-cü paragrafı), Vensan Lamber duyma qavrayışını və xarici şərtlərə reaksiya vermək imkanını qoruyub saxlayan minimal şüur vəziyyətindədir. Müvafiq olaraq, süni qidalandırma və hidratasiyanın aparılması xəstənin həyatının süni dəstəklənməsinə yönəldilməmişdir. Ən nəhayət, məhkəmə göstərmişdir ki, müalicə hər hansı bir stres və ya əzaba səbəb olursa, o faydasız və qeyri-münasib hesab edilə bilməz. Müvafiq olaraq, inzibati məhkəmə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, d-r Karijenin qərarı Vensan Lamberin yaşamaq hüququnun kobud və açıq-aşkar qeyri-qanuni pozuntusudur. Məhkəmə bu qərarın icrasının dayandırılmasına dair əmr qəbul etmiş və bu zaman xəstənin Oberhausbergendə yerləşən ixtisaslaşmış klinikaya keçirilməsinə dair vəsatəti rədd etmişdir.

E. Dövlət Şurasının 14 fevral 2014-cü il tarixli qətnaməsi

29. 31 yanvar 2014-cü il tarixində Raşel Lamber, Fransua Lamber və Reym universitetinin klinikası Dövlət Şurasının təcili işlər üzrə məhkəməsinin bu qərarından müstəqil apellyasiya vermişlər. Ərizəçilər qarşılıqlı apellyasiya verərək, Vensan Lamberin dərhal ixtisaslaşmış klinikaya keçirilməsini tələb etmişlər. Kəllə-beyin travmaları və baş beyin zədələrindən əziyyət çəkən xəstələrin qohumlarının assosiasiyaları milli birliyi (UNAFTC – yuxarıda, bu qərarın 8-ci paragrafı) iş üçüncü şəxs qismində qoşulmaq haqqında vəsatət vermişdir.

30. 6 fevral 2014-cü il tarixində təcili müraciət üzrə dinləmədə Dövlət Şurasının məhkəmə mübahisələri seksiyasının sədri işin Dövlət Şurasının 17 üzvündən ibarət plenuma verilməsinə dair qərar qəbul etmişdir.

31. İşin plenar iclasda dinlənməsi 13 fevral 2014-cü il tarixində baş tutmuşdur. Dövlət Şurasının üzvləri qarşısında çıxış edən dövlət məruzəçisi, xüsusi olaraq, səhiyyə nazirinin Senatda Leonetti Qanunu adlanan qanunun təklifinə baxılan zaman etdiyi çıxışından sitat gətirmişdir:

“Müalicənin dayandırılması aktının <...> ölümə səbəb olduğu halda, müvafiq niyyət [öldürmək deyil], ölümün təbii yolla baş verməsinə və əzabları yüngülləşdirməsinə imkan verməsindən ibarətdir. Bu xüsusilə vəzifəsi həyatdan məhrum etməməkdən ibarət olan qulluq edən personal üçün vacibdir”.

34. Daha sonra Dövlət Şurası qət etmişdir ki, o işin bütün hallarını nəzərə almaqla, davam etdirilməsi ağılabatmaz inad hesab edilə biləcək müalicənin dayandırılmasına dair istənilən qərarın qəbul edilməsini tənzimləyən qanunla tövsiyə olunan şərtlərə riayət olunmasına əmin olmalı və bunun üçün mümkün qədər tam informasiya, xüsusi olaraq, Vensan Lamberin sağlamlıq vəziyyəti haqqında informasiyaya malik olmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq, o iş üzrə qərarın qəbul edilməsi üçün tibbi ekspertizanın həyata keçirilməsinə dair sərəncam

verməyi zəruri hesab edərək, onu nevrologiua sahəsində qəbul olunmuş ixtisas dərəcəsinə malik olan, müstəqil və kollegial şəkildə hərəkət edərək, xəstəni müayinə etdikdən, tibbi personal və xəstəyə qulluq edən şəxslərlə söhbətdən, eləcə də xəstəlik tarixini tam həcmdə öyrəndikdən sonra Vensan Lamberin cari vəziyyəti haqqında rəy verməli və Dövlət Şurasında onun dəyişiklik perspektivləri ilə bağlı bütün zəruri informasiyanı təqdim etməli olan fəaliyyət göstərən həkimlərə həvalə etmişdir.

35. Dövlət Şurası ekspertizanın keçirilməsini müvafiq olaraq Milli tibb akademiyası, Milli konsultativ etika komitəsi və Həkimlər ordeni milli şurasının sədrlərinin təklifi ilə məhkəmə mübahisələri seksiyasının sədri tərəfindən təyin edilmiş üç həkimdən ibarət kollegiyaya həvalə edərək, onun üzərinə kollegiyanın yaradıldığı tarixdən iki ay ərzində aşağıdakıları əks etdirən hesabat vermək vəzifəsi qoymuşdur:

“(i) c-n Lamberin hazırkı klinik vəziyyəti və 2011-ci ilin iyul ayında Lyej universiteti klinikasının komandanın tədqiqi Qrupu tərəfindən keçirilmiş müayinədən sonrakı dövrdə dəyişilməsini təsvir etmək;

(ii) c-b Lamberin baş beyninin zədələrinin dönməz olub olmadığı və klinik proqnozla bağlı rəy vermək;

(iii) xəstənin ətrafdakılarla hər hansı bir üsulla ünsiyyətə girə bilmək qabiliyyətini müəyyən etmək;

(iv) hazırda c-b Lamberin ona göstərilən qulluğa reaksiya verməsini ehtimal etməyə imkan verən əlamətlərin olmasına və cavabın müsbət olduğu halda, bu reaksiyaların bu qulluqdan imtina, əzab, həyatını dəstəkləyən müalicəni dayandırmaq və ya əksinə, bu müalicəni davam etdirmək istəyi kimi izah edilə bilməsinə qiymət vermək”.

36. Bundan başqa, Dövlət Şurası işdə yaranan elmi və etik xarakterli problemlərin miqyas və mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, Milli tibb akademiyası, Milli konsultativ etika komitəsi və Həkimlər ordeni milli şurasına, eləcə də 22 aprel 2005-ci il Qanununun təklifinin müəllifi c-b Jan Leonettiyə 2014-cü ilin aprel ayının sonuna kimi Dövlət Şurasına Vensan Lamber kimi minimal şüur vəziyyətində olan şəxslərlə bağlı “ağlabatmaz inad” və “həyatın süni dəstəklənməsi” anlayışlarının tətbiqini izah edə biləcək ümumi yazılı qeydlər təqdim etmək təklifi verməyi zəruri hesab etmişdir.

37. Ən nəhayət, Dövlət Şurası ərizəçilərin Lamberi ixtisaslaşmış klinikaya keçirilməsinə dair vəsatətini rədd etmişdir (bax: yuxarıda bu qərarın 29-cu paragrafı).

F. Tibbi ekspertiza və ümumi qeydlər

1. Tibbi ekspertiza

39. 5 may 2014-cü il tarixində ekspertlər tərəflərə onların qeydlərini almaq üçün ilkin hesabat göndərmişlər. Onların ekspertiza haqqında 26 may 2014-cü il tarixində təqdim edilmiş yekun hesabatına Dövlət Şurası tərəfindən qoyulmuş suallara aşağıdakı cavabları daxil idi.

(a) Vensan Lamberin klinik vəziyyəti və öncəki dəyişiklikləri

40. Ekspertlər müəyyən etmişlər ki, Vensan Lamberin klinik vəziyyəti minimal şüurun mövcudluğunu göstərən hər hansı bir əlamətə malik olmayan vegetativ vəziyyətə uyğundur. Bundan başqa, onlar vurğulamışlar ki, xəstədə udma çətinliyi müşahidə olunur və vətərlərin əhəmiyyətli dərəcədə yerdəyişməsi ilə hər dörd ətrafın hərəkət funksiyalarının ciddi pozulması mövcuddur. Onlar qeyd etmişlər ki, onun şüur vəziyyəti 2011-ci ildə Lyejdə aparılmış müayinədən sonra deqradasiya etmişdir.

(b) c-b Lamberin baş beyin zədələrinin dönməzliyi və klinik proqnoz

41. Ekspertlər qeyd etmişlər ki, baş beyin zədələrinin mümkün dönməzliyinin qiymətləndirilməsi üçün iki əsas amil: birincisi, bu zədələrə səbəb olmuş bədbəxt hadisədən sonra keçmiş vaxt, ikincisi, bu zədələrin xarakteri nəzərə alınmalıdır. Bu halda onlar qeyd etmişlər ki, kəllə-beyin travmasının alındığı andan beş il yarım keçmişdir və tomoqrafik müayinələr neyronların tam itirilməsi, talamusun hər iki hissəsi və beyin kötüyünün yuxarı hissəsi kimi həyati vacib sahələrin demək olar ki, tam dağılması, eləcə də beyinin daxili əlaqə kanallarının əhəmiyyətli dərəcədə zədələnməsindən xəbər verən dərin beyin atrofiyasını göstərmişdir. Ekspertlər qət etmişlər ki, baş beyin zədələri dönməzdir. Bundan başqa, onlar qeyd etmişlər ki, sürəkli dəyişiklik dövrü, iyul ayından xəstənin klinik vəziyyətinin deqradasiyası, cari vegetativ vəziyyəti, beyin zədələrinin dağıdıcı xarakteri və miqyası, funksional müayinələrin nəticələri dörd ətrafın hərəkət funksiyalarının pozulma dərəcəsi ilə birlikdə əlverişsiz klinik proqnozdan xəbər verir.

(c) Vensan Lamberin ətrafdakılarla ünsiyyət yarada bilmək qabiliyyəti

42. Aparılmış müayinələr və xüsusi olaraq, 2012-ci ildə aparılmış ortofonik terapiyanın ünsiyyət üsulunu müəyyən etməyə imkan vermədiyini nəzərə alaraq, ekspertlər müəyyən etmişlər ki, Vensan Lamber ətrafdakılarla funksional ünsiyyəti həyata keçirmək qabiliyyətinə malik deyil.

(d) Vensan Lamberin qulluğa reaksiya verməsini ehtimal etməyə imkan verən əlamətlərin olması və onların şərh

43. Ekspertlər təsdiq etmişlər ki, Vensan Lamber ona edilən qulluq və ağırlı qıcıqlandırıcılara reaksiya verir, lakin burada söhbətin şüursuz reaksiyalardan getdiyini qət etmişlər. Onların fikrincə, bunu əzabların dərk edilməsi, yaxud müalicəni dayandırmaq və ya davam etdirmək niyyəti və ya istəyinin bildirilməsi kimi izah etmək olmaz.

G. Dövlət Şurasının 24 iyun 2014-cü il tarixli qətnaməsi

45. Dövlət Şurasında işin dinlənməsi 20 iyun 2014-cü il tarixində keçirilmişdir. Öz məruzəsində dövlət katibi, xüsusi olaraq, aşağıdakıları qeyd etmişdir:

“...Qanunverici müalicəni aparanların üzərinə artıq heç nəyin mane ola bilməyəcəyi halda ölümün öz işini görməsinə imkan verilməsi və onun bilavasitə öldürücü preparat daxil etməklə həyata keçirilməsi arasında həddin aradan qaldırılması yükü qoymaq niyyətində olmamışdır. Müalicəni

dayandırarkən, həkim xəstəni həyatdan məhrum etmir, sadəcə artıq heç ne etməyin mümkün olmadığı halda kənara çəkilmək qərarına gəlir”.

Dövlət Şurası öz qərarını 24 iyun 2014-cü il tarixində qəbul etmişdir. Dövlət Şurası, Vensan Lamberin bacısı Mari-Jenevyev Lamberə işə üçüncü tərəf qismində daxil olmağa icazə verərək və əldə olunmuş ümumi qeydlərə əsasən şərhlər və izahatlarla birlikdə milli hüququn müvafiq müddəalarını xatırladaraq, ərizəçilərin istər Konvensiyaya, istərsə də milli qanunvericiliyə əsaslanan dəlillərini nəzərdən keçirmişdir.

47. Bu işdə Dövlət Şurası tərəflərin Konvensiyanın 2 və 8-ci maddələrinə əsaslanan dəlillərinə aşağıdakı cavabları vermişdir:

“Bir tərəfdən, Səhiyyə məcəlləsinin mübahisələndirilən müddəaları hər kəsin ən münasib qulluq almaq hüququnu, onun istənilən müalicədən imtina etmək istəyinə hörmətlə yanaşılması hüququ və yalnız ağlabatmaz səbəbindən aparılan tibbi müalicəyə məruz qalmamaq hüququnu təsdiq edən hüquqi mexanizm qurmuşlar; bu müddəalar həkimə öz istəklərini ifadə etmək qabiliyyətinə malik olmayan xəstənin müalicəsinin məhdudlaşdırılması və ya dayandırılması ilə bağlı həyat üçün təhlükə yaradan qərarı qəbul etməyə yalnız bu müalicənin davam etdirilməsinin ağlabatmaz inad olması və zəruri zəmanətlərə riayət olunmasını, daha dəqiq desək, xəstənin istəyinin nəzərə alınması, ən azı daha bir həkimlə, qulluq edən personalla, xəstənin müvəkkil şəxsi, onun ailə üzvləri və ya digər yaxınları ilə konsultasiyaların keçirilməsini ehtiva edən ciddi ikili şərtlə imkan verir; həkimin istənilən bu cür qərarından qanunla müəyyən edilmiş şərtlərə riayət olunmasını yoxlamaq üçün məhkəməyə şikayət verilə bilər; beləliklə, Səhiyyə məcəlləsinin tətbiq məqsəd və şərtləri baxımından məcmu şəklində götürülmüş mübahisələndirilən müddəaları Konvensiyanın 2-ci və ya 8-ci maddəsinin tələbləri ilə bir araya sığmayan hesab edilə bilməz”.

Bundan başqa, Dövlət Şurası ərizəçilərin Konvensiyanın 6 və 7-ci maddələrinə əsaslanan dəlillərini rədd edərək, qeyd etmişdir ki, Səhiyyə məcəlləsinin müddəalarının həkimə verdiyi rol yuxarıda göstərilmiş 6-cı maddədən irəli gələn qərəzsizlik vəzifəsi ilə bir araya gəlmir və cinayət işləri üzrə hökmlərə tətbiq edilən 7-ci maddə bu işə aid edilə bilən deyil.

48. Səhiyyə məcəlləsinin müvafiq müddəalarının tətbiqi ilə bağlı Dövlət Şurası aşağıdakıları qət etmişdir:

“Süni qidalandırma və hidratasiyanın davam etdirilməsi ağlabatmaz inad hesab edilə biləcəyi halda dayandırıla bilən müalicə formalarına aid olmasına baxmayaraq, şəxsin dönməz şüursuz vəziyyətdə olması və ya sərbəstliyini dönməz itirməsi və bununla da bu cür qidalandırma və hidratasiyadan tam asılı vəziyyətdə olması faktı özü özlüyündə müalicənin

davam etdirilməsinin ağlabatmaz inad mülahizəsindən səmərəsizliyi vəziyyətini yaratmır; Yaranma səbəbindən asılı olmayaraq ağır baş beyin zədəsindən əziyyət çəkən və vegetativ vəziyyətdə və ya minimal şüur vəziyyətində olan və bununla da öz istəyini ifadə etmək qabiliyyətinə malik olmayan və həyatın dəstəklənməsi üsulu kimi qidalandırma və hidratasiyadan asılı olan xəstənin süni qidalandırma və hidratasiyasının dayandırılması üçün şərtlərin mövcudluğunun qiymətləndirilməsi zamanı, xəstənin müalicə həkimi öz qərarını nisbi əhəmiyyəti əvvəlcədən müəyyən edilə bilməyən və hər bir xəstənin vəziyyətindən asılı olan tibbi və qeyri-tibbi amillər kompleksinə əsaslandırılmalı və beləliklə də həkim hər bir vəziyyəti, kifayət qədər uzun müddəti əhatə etməli, kollegial qiymətləndirmədən keçməli olan və xüsusi olaraq, xəstənin cari vəziyyətinin, bədbəxt hadisə və ya xəstəlik anından onun vəziyyətinin dəyişikliklərini, əzab çəkmə dərəcəsi və klinik proqnozu xarakterizə etməli olan tibbi amillərdən başqa, onun unikallığını nəzərə almaqla qiymətləndirməlidir, həkim, forma və mənasından asılı olmayaraq, xəstənin əvvəllər ifadə edə biləcəyi istənilən istəklərə xüsusi əhəmiyyət verməlidir; bununla əlaqədar olaraq, bu cür istəklərin məlum olmadığı halda, onlar xəstənin cari vəziyyətdə həyatın dəstəklənməsinin davam etdirilməsindən imtinasının ifadəsi hesab edilə bilməz; həkim həmçinin xəstə tərəfindən təyin edildiyi halda, müvəkkil şəxs, onun ailə üzvlərinin və ya onların olmadığı halda, yaxınlarının fikrini nəzərə almalı və konsensusa nail olmağa çalışmalıdır; xəstənin konkret vəziyyətini qiymətləndirərkən, həkim ilk növbədə onun üçün maksimal fayda ilə hərəkət etmək təşəbbüsünü rəhbər tutmalıdır <...>”.

49. Dövlət Şurası daha sonra belə nəticəyə gəlmişdir ki, o, işin bütün halları və çəkişmə araşdırması zamanı təqdim olunmuş sübutlar, xüsusi olaraq, tibbi ekspertiza rəyini nəzərə almaqla əmin olmalıdır ki, d-r Karijenin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarı davam etdirilməsi ağlabatmaz inad hesab edilə biləcək müalicənin dayandırılmasına dair istənilən qərarlar üçün qanunla tövsiyə olunan şərtlərə riayət etməklə qəbul edilmişdir.

51. Dövlət Şurası inzibati məhkəmənin qətnaməsini ləğv etmiş və ərizəçilərin şikayətini rədd etmişdir.

II. İş üçün əhəmiyyət kəsb edən dövlətdaxili hüquq və praktika

III. Avropa Şurasının sənədləri

A. İnsan hüquqları və biotəbabət haqqında konvensiya

59. Biologiya və tibbin tətbiqi ilə əlaqədar insan hüquqları və ləyaqətinin müdafiəsi haqqında 1997-ci ildə qəbul edilmiş və 1 dekabr 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmiş Konvensiya (İnsan hüquqları və biotəbabət haqqında Ovyedo

konvensiyası) Avropa Şurasının üzvü olan iyirmi doqquz dövlət tərəfindən ratifikasiya olunmuşdur.

HÜQUQ

I. Ərizəçilərin Vensan Lamberin adından hərəkət etmək hüququ

80. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, Vensan Lamberin süni qidalandırma və hidrasiyasının dayandırılması Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən dövlətin öhdəliklərinə zidd olmuşdur. Onların fikrincə, onun qidalandırma və hidrasiyadan məhrum edilməsi Konvensiyanın 3-cü maddəsinin mənası baxımından işgəncə hesab edilən sərt davranış olardı. Onlar həmçinin iddia etmişlər ki, 2012-ci ilin oktyabr ayından kineziterapiyanın və udma refleksinin bərpası üçün çalışmaların dayandırılması bu maddə ilə qadağan edilmiş qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan davranışdır. Ən nəhayət, onlar iddia etmişlər ki, qidalandırma və hidrasiyanın dayandırılması Vensan Lamberin Konvensiyanın 7-ci maddəsi ilə mühafizə olunan fiziki toxunulmazlığını pozardı.

81. Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci maddələrində deyilir:

Maddə 2

«Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Heç kəs ... bilərəkdən həyatından məhrum edilə bilməz».

Maddə 3

«Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır».

Maddə 8.

«Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı mühafizə etmək üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu hüququn həyata keçirilməsinə mane olmağa yol verilmir».

A. Ərizəçilərin Vensan Lamberin maraqlarında və onun adından hərəkət etmək hüququ

1. Tərəflərin təqdimatı

(a) Cavabdeh-dövlət

82. Cavabdeh-dövlət qeyd etmişdir ki, ərizəçilər Vensan Lamberin adından hərəkət etmək istəklərini bildirmiş və onların Avropa Məhkəməsinə onun adından müraciət edə bilməsini predmetsiz məsələ hesab etmişdir.

(b) Ərizəçilər

83. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, hər kəs, hətta məhdud imkanlara malik olduğu halda, o cümlədən, təmsilçisinin olmadığı təqdirdə belə Konvensiyanın zəmanətlərindən istifadə etməlidir. Onlar vurğulamışlar ki, onların araşdırmanı aparmaq hüququ və ya maraqları heç vaxt dövlətdaxili məhkəmələr tərəfindən mübahisələndirilməmişdir, çünki Fransa qanunvericiliyi müalicəsinin dayandırılmasının təklif olunduğu şəxsin ailə üzvünün bu tədbirlə bağlı öz fikrini bildirmək hüququnu tanıyır ki, bu da qaçılmaz şəkildə məhkəmədə təkə öz adından deyil, həm də xəstənin adından çıxış etmək hüququna səbəb olur.

84. Avropa Məhkəməsi tərəfindən “Kox Almaniyaya qarşı” [*Kochv.Germany*] (şikayət № 497/09, § 43 və sonrakı, 19 iyul 2012-ci il) işi üzrə qərarında müəyyən edilmiş kriterilərə istinad edərək, ərizəçilər iddia etmişlər ki, bu işdə həmin kreiterilərə ümumi maraq məsələsinin olması nəticəsində və onların sıx ailə əlaqələri və araşdırmada şəxsi maraqlarının olması nəticəsində riayət olunmuşdur. Onlar vurğulamışlar ki, milli məhkəmələr, daha sonra isə Avropa Məhkəməsinə Konvensiyanın özünün müdafiə etmək iqtidarında olmadığı və həkimin mübahisələndirilən qərarı ilə razılaşdığı üçün həyat yoldaşının da istinad etmək hüququna malik olmadığı 2 və 3-cü maddələrinə əsasən Vensan Lamberin əsas hüquqlarının müdafiəsi üçün müraciət etmişlər.

(a) İşə üçüncü tərəf qismində daxil olmuş ayrı-ayrı şəxslər

85. Vensan Lamberin arvadı Raşel Lamber iddia etmişdir ki, ərizəçilər onun ərinin adından hərəkət etmək hüququna malik deyillər. O qeyd etmişdir ki, Avropa Məhkəməsi əvvəlcə qohumlardan birinin bu hüququnu tanımağa hazır idi, yaxud, şikayətlərdə “insan hüquqlarına hörmətlə” bağlı ümumi maraq kəsb edən məsələnin qoyulduğu və ya ərizəçinin şəxsi maraqlarına bilavasitə toxunulduğu halda, maraqlı şəxs, varis kimi şikayəti müdafiə etmək qanuni marağına malik idi.

86. Təmsilçiliklə bağlı Raşel Lamber qeyd etmişdir ki, təmsilçilər ehtimal olunan pozuntu qurbanından konkret və aydın ifadə olunmuş göstərişlər aldıklarını sübut etməlidirlər; lakin bu işdə ərizəçilərin Vensan Lamberdən heç bir konkret və aydın ifadə olunmuş göstərişlər almadıqları halda, Dövlət Şurasındakı araşdırmada müəyyən edilmişdir ki, onun əri öz istəklərini məhz şəxsən ona bildirmişdir və bu milli məhkəmələrdə verilmiş ifadələrlə təsdiq olunmuşdur.

87. Vensan Lamberin bacısı oğlu və bacısı Fransua Lamber və Mari-Jenevyev Lamber iddia etmişlər ki, ərizəçilər sonuncunun adından hərəkət etmək hüququna malik deyillər. Birincisi, ərizəçilərin şikayət etdikləri Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci maddələrinin pozulması onların öz adlarından tələblər irəli sürmək hüququna malik olmadıqları ötürülməyən hüquqlara aiddir; ikincisi, ərizəçilər 1976-cı il təvəllüdlü

yetkinlik yaşına çatmış Vensan Lamberin qanuni nümayəndələri deyillər; üçüncüsü, onların şikayəti Vensan Lamberin vicdan azadlığı, onun şəxsi yaşamaq hüququna ziddir və onun şəxsi həyatının toxunulmazlığını pozur. Fransua Lamber və Mari-Jenevyev Lamberin qeyd etdikləri kimi, Avropa Məhkəməsinin müstəsna qaydada valideynlərin pozuntu qurbanının əvəzinə və onun adından hərəkət edərək, Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən tələblər irəli sürmək hüququna malik olduqlarını tanımasına baxmayaraq, bu yalnız xüsusi halların mövcud olması şərti ilə pozuntu qurbanının itkin düşməsi və ya ölməsi hallarına aiddir. Hazırkı işdə bu şərtlərə riayət olunmamışdır ki, bu da şikayəti qeyri-məqbul edir. Onlar iddia etmişlər ki, Avropa Məhkəməsi, bu iş kimi, həyatın son dövrünə aid işlərdə bu cür qeyri-məqbulluğu artıq təsdiq etmişdir (onlar Avropa Məhkəməsinin “Sanles Sanles” və “Ada Rossi və digərləri İtaliyaya qarşı” [*Ada Rossi and Others v. Italy*], şikayətləri üzrə qətnamələrinə istinad etmişlər, şikayət № 55185/08, 16 dekabr 2008-ci il).

88. Ən nəhayət, onlar iddia etmişlər ki, ərizəçilər faktiki olaraq Dövlət Şurasının qərarını “qanuni şəkildə” mübahisələndirə bilməzlər, çünki onların mövqeyi Vensan Lamberin fikirləri ilə birbaşa ziddiyyət təşkil edir. Həkimlər və hakimlər Vensan Lamberin kifayət qədər yaxın münasibətdə olduğu arvadına professional sanitar təcrübəsinə malik olması səbəbindən bütün halları tam dərəcədə bildirdiyi istəklərini nəzərə almışlar.

2. Avropa Məhkəməsinin verdiyi qiymət

96. Ərizəçilər Vensan Lamberin adından Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci maddələrinin pozulmasından şikayət etmişlər (bax: yuxarıda bu qərarın 80-ci paragrafı).

97. Başlanğıcda Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, vəfat etmiş şəxslərin adından verilmiş şikayətlərlə bağlı presedent məhkəmə praktikası bu işdə tətbiq edilə bilməz, çünki Vensan Lamber ölməyib və tibbi ekspertlərin hesabatında vegetativ kimi təsnif edilmiş vəziyyətdədir (bax: yuxarıda bu qərarın 40-cı paragrafı). Beləliklə, Avropa Məhkəməsi əvvəllər zəif şəxsin onu təmsil etmək niyyətində olan şəxsə təmsilçiliklə bağlı həqiqi etibarnamə və ya göstərişlər vermədiyi halda sonuncunun adından və maraqlarında şikayət verilməsinin mümkünlüyü ilə bağlı qərarın verilməsi zamanı mövcud olmuş halların olub olmadığını müəyyən etməlidir (bax: yuxarıda bu qərarın 93-95-ci paragrafları).

98. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, onun istisna qaydasında hər hansı bir şəxsin digər şəxsin adından hərəkət etmək hüququnu tanıdığı işlərdən heç biri bu işlə müqayisə edilə bilməz. «Valentin Kımpyanunun adından Hüquqi resurslar mərkəzi» bu işdən fərqləndirilməlidir, çünki bu işdə bilavasitə pozuntu qurbanı vəfat etmişdir və onu təmsil edə biləcək heç kəs yox idi. Bu işdə, bilavasitə qurbanın öz istəyini ifadə etmək iqtidarında olmadığına baxmayaraq, bəzi ailə üzvləri özləri qurbanın adından bu istəkləri ifadə edərək, diametral əks mövqeləri müdafiə edirlər. Ərizəçilərin əsasən Konvensiyanın 2-ci maddəsi ilə müdafiə olunan, «müqəddəs xarakterli» Avropa Məhkəməsi tərəfindən «Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı» [*Pretty v. the United Kingdom*] (şikayət № 2346/02, § 65, ECHR [Avropa insan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi])

2002-III) işi üzrə qərarında vurğulanan yaşamaq hüququna istinad etdikləri halda, işə üçüncü tərəf qismində daxil olmuş ayrı-ayrı şəxslər (Raşel Lamber, Fransua Lamber və Mari-Jenevyev Lamber) şəxsi həyata hörmət hüququ və xüsusi olaraq, şəxsi avtonomiya anlayışına daxil olan, hər kəsin onun həyatının hansı şəkildə və hansı an sona çatmalı olması ilə bağlı qərar vermək hüququna (bax: Avropa Məhkəməsinin yuxarıda qeyd olunmuş «Pretti» işi üzrə qərarı, § 61) istinad edirlər (eyni mənbə, § 67; bax: həmçinin Avropa Məhkəməsinin «Haas İsveçrəyə qarşı» [*Haas v. Switzerland*], şikayət № 31322/07, § 51, *ECHR*[Avropa insan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi] 2011; və yuxarıda qeyd olunmuş «Kox» işi üzrə qərarı, § 52).

99. Ərizəçilər Avropa Məhkəməsinə «Kox» (§ 44) işi üzrə yuxarıda qeyd olunmuş qərarla göstərilmiş kriteriləri tətbiq etməyi təklif edirlər, onların fikrincə burada sıx ailə əlaqələrinin olması, ərizəçilərin araşdırmanın nəticəsində kifayət qədər şəxsi və hüquqi marağın olması və bu işdə maraqlı olduqlarını artıq ifadə etmələri ilə bağlı uyğunluq aşkar olunur.

100. Lakin Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, yuxarıda qeyd olunmuş «Kox» işində ərizəçi iddia etmişdir ki, onun arvadının əzabları və onun ölüm şəraiti ona Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən şəxsi hüquqlarının pozulmasına səbəb olacaq qədər toxunmuşdur (§ 43). Avropa Məhkəməsi məhz bu məsələni həll etməli idi və məhz bu kontekstdə onun presedent praktikasında formalaşmış vəfat edənin adından onun qohumları və ya varisləri tərəfindən Avropa Məhkəməsinə şikayətin verilməsinin mümkünlüyü kriterisinin nəzərə alınmalı olduğunu qət etmişdir (§ 44).

101. Avropa Məhkəməsinin fikrincə, bu kriterilər baxılan işdə tətbiq edilə bilməz, çünki Vensan Lamber ölməyib, ərizəçilər isə onun adından şikayətlər verməyə çalışırlar.

102. Konvensiya orqanlarının üçüncü şəxslərin müstəsna hallarda zəif şəxsin adından və maraqlarında hərəkət etməsinə yol verdikləri işlərin təhlili (bax: yuxarıda bu qərarın 93-95-ci paragrafları) aşağıdakı iki əsas kriterini aşkar etməyə imkan verir: bilavasitə qurbanın hüquqlarının effektiv müdafiəsiz qalması riski və pozuntu qurbanı və ərizəçinin maraqlarının toqquşmaması.

103. Bu işdə həmin kriteriləri tətbiq edərkən, Avropa Məhkəməsi birincisi, Vensan Lamberin hüquqlarının effektiv müdafiəsindən məhrum olacağı ilə bağlı hər hansı bir risk görmür, çünki Avropa Məhkəməsinin formalaşmış presedent praktikasına əsasən, ərizəçilər, Vensan Lamberin yaxın qohumları kimi, öz adlarından Avropa Məhkəməsində Konvensiyanın 2-ci maddəsi ilə qorunan yaşamaq hüququna istinad etmək hüququna malikdirlər.

104. İkinci kriteriyə gəldikdə, Avropa Məhkəməsi əmin olmalıdır ki, ərizəçilərin maraqları Vensan Lamberin maraqları ilə üst-üstə düşür. Bununla əlaqədar olaraq, Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, dövlətdaxili məhkəmə icraatının ən mühüm məsələlərindən biri d-r Karijenin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarının Vensan Lamberin «bədbəxt hadisəyə qədər bu şəraitdə yaşamaq istəmədiyini bildirməsi» əminliyinə əsaslanması nəzərə alınmaqla məhz Vensan Lamberin istəyinin müəyyən edilməsindən ibarət olmuşdur (bax: yuxarıda bu qərarın 22-ci paragrafı). 24 iyun 2014-cü il tarixli qətnaməsində Dövlət Şurası Vensan Lamberin arvadı və

qardaşlarından birinin ifadələri və onun digər qardaş və bacılarından bəzilərinin bəyanatlarına əsasən hesab etmişdir ki, qərarını buna əsaslandıranda-r Karijenin «xəstəsinin bədbəxt hadisədən öncə ifadə etdiyi istəyini səhv başa düşdüyünü» hesab etmək olmaz. Müvafiq olaraq, Avropa Məhkəməsiərizəçilərin iddia etdikləri ilə Vensan Lamberin istəyi arasında maraqlar üst-üstə düşür.

105. Avropa Məhkəməsiə belə bir nəticəyə gəlir ki, ərizəçilər Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci maddələrinə əsasən Vensan Lamberin adından və maraqlarında şikayətlə müraciət etmək hüququna malik deyillər.

106. Buradan görünür ki, şikayətin bu hissəsi 35-ci maddənin 3-cü bəndinin “a” yarım bəndinin mənasına görə Konvensiyanın müddəalarına *ratione personae* uyğun deyil və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən rədd edilməlidir.

B. Raşel Lamberin Vensan Lamberin adından və maraqlarında hərəkət etmək səlahiyyəti

1. Tərəflərin təqdimatı

107. Öz vəkili vasitəsilə göndərdiyi 9 iyul 2014-cü il tarixli məktubunda Raşel Lamber işə üçüncü tərəf kimi daxil olaraq, əri Vensan Lamberi təmsil etməsinə icazə verilməsinə dair vəsatətlə çıxış etmişdir. Bu vəsatəti müdafiə etmək üçün o Şalon-an-Şampan şəhər qəyyumluq işləri üzrə hakiminin onun üzərinə nikahda əmlak münasibətlərindən irəli gələn məsələlərlə bağlı ərini təmsil etmək səlahiyyəti verən 17 dekabr 2008-ci il tarixli qətnaməsini, eləcə də Vensan Lamberin bir bacısı və bir qardaşının ərizələrini əlavə etmişdir. Bu ərizələrə əsasən, Vensan Lamberonun taleyinə dair qərarın mənəvi və fiziki olaraq uzaqlaşdığı valideynləri deyil, etibar etdiyi həyat yoldaşı tərəfindən qəbul edilməsini istəyirdi. Raşel Lamber də həmçinin analığının Raşel Lamberi 2012-ci ilin iyulunda Lyej universitetinin klinikasında tibb üzrə professorla həmçinin ilk iki ərizəçinin də iştirak etdiyi konsultasiya zamanı müşayiət etdiyini göstərən ərizə təqdim etmişdir. Konsultasiya zamanı o və Raşel Lamber Vensan Lamberin bu cür vəziyyətin yaranacağı halda tam əlil vəziyyətində yaşamaq istəmədiyini bildirmişlər, həmçinin ikinci ərizəçi evtanaziya məsələsinin yaranacağı halda bu qərarı vermək hüququnu Raşel Lamberə həvalə edəcəyini demişdir. Avropa Məhkəməsinə təqdim etdiyi qeydlərində Raşel Lamber iddia etmişdir ki, ərinin onun tərəfindən təqdim edilmiş ərizələrlə təsdiq olunmuş istəklərini bildiyi üçün Vensan Lamberin adından hərəkət etmək və onu təmsil etmək hüququna yalnız o malikdir.

108. Cavabdeh dövlət bu məsələ ilə bağlı mövqeyini bildirməmişdir.

109. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, qəyyumluq işləri üzrə hakimin Raşel Lamber tərəfindən təqdim olunmuş qərarı onun öz ərini təmsil etməsi üçün ümumi etibarnamə olmayıb, sadəcə onu əmlak məsələləri ilə bağlı təmsil etməyə icazə verir. Müvafiq olaraq, o ərinin Avropa Məhkəməsində yeganə təmsilçisi hüququna iddia etmək hüququna malik deyil. Bundan başqa, ərizəçilər iddia etmişlər ki, Raşel Lamber tərəfindən təqdim olunmuş ərizələr heç bir hüquqi qüvvəyə malik deyil; onlar həmçinin Raşel Lamberin analığının bəyanatlarının mahiyyətini

mübahisələndirmişlər. Ərizəçilər qeyd etmişlər ki, Vensan Lamber müvəkkil təyin etməmişdir və hazırda qüvvədə olan Fransa qanunvericiliyi baxımından və təyin edilmiş qəyyum və ya himayədarın təyin edilməməsi səbəbindən, Vensan Lamberin şəxsən ona aid olan araşdırmada heç bir nümayəndəsi yoxdur.

2. Avropa Məhkəməsinin verdiyi qiymət

110. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Konvensiyanın müddəalarından heç biri işə qoşulmuş üçüncü tərəfə hər hansı bir digər şəxsi Avropa Məhkəməsində təmsil etməyə icazə vermir. Bundan başqa, Avropa Məhkəməsinin Reqlamentinin 44-cü qaydasının 3-cü bəndinin «a» yarım bəndinə müvafiq olaraq, işə qoşulmuş üçüncü tərəf «ərizəçi olmayan» istənilən maraqlı şəxs ola bilər.

111. Müvafiq olaraq, Avropa Məhkəməsi Raşel Lamberin vəsatətini yalnız rədd edə bilər.

C. Nəticə

112. Avropa Məhkəməsi belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, ərizəçilər Vensan Lamberin adından və maraqlarında Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci maddələrinin pozulmasından şikayət etmək hüququna malik deyillər (bax: yuxarıda bu qərarın 105-106-cı paragrafları), eləcə də Raşel Lamberin işə qoşulmuş üçüncü tərəf qismində ərini təmsil etməsinə icazə verilməsinə dair vəsatətini rədd etmişdir (bax: yuxarıda bu qərarın 110-111-ci paragrafları).

Buna baxmayaraq, Avropa Məhkəməsi vurğulayır ki, şikayətin məqbulluğu ilə bağlı yuxarıda gəlmiş nəticələrə baxmayaraq, bundan sonra o bu işin mahiyyəti üzrə yaranan bütün məsələlərə Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən baxacaq, çünki onlar ərizəçilərin öz adından irəli sürülüb.

II. KONVENSIYANIN 2-Cİ MADDƏSİNİN EHTİMAL OLUNAN POZUNTUSU

113. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, Vensan Lamberin süni qidalanma və hidratasiyasının dayandırılması Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən cavabdeh-dövlətin öhdəliklərinə zidd olardı. Onlar 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanunda aydınlıq və dəqiqliyin olmadığına istinad etmiş və həkimin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarı ilə sona çatmış prosedurdan şikayət etmişlər.

114. Cavabdeh-dövlət bu dəlili mübahisələndirmişdir

A. Məqbulluq

115. Avropa Məhkəməsi ölümlünə görə dövlətin məsuliyyət daşdığı ehtimal olunan şəxsin yaxın qohumlarının Konvensiyanın 2-ci maddəsinin pozuntusu qurbanları statusuna iddia etmək hüququna malik olmasını nəzərdə tutan presedent praktikasını xatırladır (bax: yuxarıda bu qərarın 90-cı paragrafı). Hazırda Vensan Lamberin hələ sağ olmasına baxmayaraq, süni qidalanma və hidratasiyanın

dayandırılacağı təqdirdə onun ölümünün qısa müddətdə baş verəcəyi şübhə doğurmur. Müvafiq olaraq, söhbətin potensial və ya gələcək pozuntudan getdiyinə baxmayaraq, Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, ərizəçilər, Vensan Lamberin yaxın qohumları kimi Konvensiyanın 2-co maddəsinə istinad etmək hüququna malikdirlər.

116. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, şikayətin bu hissəsi Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin «a» yarımbəndi baxımından aşkar əsassız deyil. Bundan başqa, məhkəmə qeyd edir ki, o hər hansı bir digər əsaslara görə də qeyri-məqbul deyil. Müvafiq olaraq, o məqbul elan olunmalıdır.

B. İşin mahiyyəti

1. Tətbiq edilməli olan norma

117. Avropa Məhkəməsi xatırladır ki, Konvensiyanın başlıca maddələrindən hesab olunan və Avropa Şurasını təşkil edən demokratik cəmiyyətlərin əsas dəyərlərindən birini təsbit edən 2-ci maddəsinin birinci cümləsi dövlətdən nəinci «qəsdən» həyatdan məhrum etmədən çəkinməyi (neqativ öhdəliklər), həm də onun yurisdiksiyası altında olan şəxslərin həyatının müdafiəsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsini (pozitiv öhdəliklər) tələb edir.

118. Daha sonra Avropa Məhkəməsi bu iki aspekti nəzərdən keçirəcək və ilk növbədə, bu işin Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən dövlətin neqativ öhdəliklərinə toxunub toxunmadığını müyyən edəcək.

119. Ərizəçilərin qidalandırma və hidrasiyanın dayandırılmasının ağlabatmaz inad üzündən qanuni ola biləcəyini və bir tərəfdən evtanaziya və intiharın törədilməsinə yardım və digər tərəfdən, mənasız olan müalicənin dayandırılması və ya həyata keçirilməməsini nəzərdə tutan “müalicədən imtina” [*abstention therapeutique*] arasında qanunauyğun fərqlənmənin mövcud olduğunu qəbul etmələrinə baxmayaraq, qeydlərində dəfələrlə onların fikrincə bu kriterilərə riayət olunmadığı üçün bu işdə söhbətin bilərəkdən həyatdan məhrum etmədən getdiyini iddia etmişlər; bununla əlaqədar olaraq onlar «evtanaziya» anlayışına istinad etmişlər.

120. Cavabdeh-dövlət vurğulamışdır ki, həkim qərarının məqsədi həyatdan məhrum etməkdən deyil, xəstənin imtina etdiyi və ya xəstənin öz istəyini bildirmək iqtidarında olduğu halda, həkimin tibbi və qeyri-tibbi amillərə əsaslanan fikrincə ağlabatmaz inaddan ibarət olan müalicə formasını dayandırmaqdır. Cavabdeh-dövlət Dövlət Şurasındakı 20 iyun 2014-cü il tarixində təqdim etdiyi məruzəsində müalicəni dayandıran zaman həkimin xəstəni həyatdan məhrum etmədiyini, sadəcə artıq heç nə etmək mümkün olmadığı təqdirdə kənara çəkilmək qərarına gəldiyini qeyd etmiş dövlət məruzəçisinin fikrinə istinad etmişdir.

121. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanun nə evtanaziya, nə də intihar törədilməsinə yardım edilməsinə icazə vermir. O həkimə müəyyən edilmiş prosedura uyğun olaraq, müalicənin davam etdirilməsinin ağlabatmaz inad olması şərti ilə onu dayandıрмаğa icazə verir. Dövlət Şurasına qeydlərində Milli tibb akademiyası həkimə xəstə ilə həkim arasında etibarlı münasibətlərin əsasını təşkil edən bilərəkdən həyatdan məhrum etmə qadağasını xatırlatmışdır, həkim bilərəkdən həyatdan məhrum edə bilməz.

122. 14 fevral 2014-cü il tarixində Dövlət Şurasında dinləmə zamanı dövlət məruzəçisi səhiyyə nazirinin Leonetti Qanununun ilktəklifinə baxılan zamansenatorlar qarşısında etdiyi çıxışındakı fikirlərə istinad etmişdir:

“Müalicənin dayandırılması aktının <...> ölümə səbəb olduğu halda, müvafiq niyyət [öldürmək deyil], ölümün təbii yolla baş verməsinə və əzabları yüngülləşdirməsinə imkan verməsindən ibarətdir. Bu xüsusilə vəzifəsi həyatdan məhrum etməməkdən ibarət olan qulluq edən personal üçün vacibdir”.

124. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, həm ərizəçilər, həm də cavabdeh-dövlət bilərəkdən həyatdan məhrum etmə və «müalicədən imtina» arasında fərq qoyurlar və bu fərqi vacibliyini vurğulayır. Fransa qanunvericiliyinin bilərəkdən həyatdan məhrum etməni qadağan etdiyini və xəstənin həyatını dəstəkləyən müalicənin dayandırılması və ya aparılmamasına yalnız müəyyən konkret hallarda icazə verdiyini nəzərə alaraq, Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, bu iş dövlətin Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən neqativ öhdəliklərinə aid deyil və ərizəçilərin şikayətinə yalnız dövlətin pozitiv öhdəlikləri nöqtəyi-nəzərindən baxacaq.

2.Cavabdeh dövlət tərəfindən pozitiv öhdəliklərə riayət olunubmu

(a) Tərəflər və işə üçüncü tərəf qismində qoşulmuş şəxslərin təqdimatı

(i) Ərizəçilər

125. Ərizəçilər ilk növbədə iddia etmişlər ki, 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanun onların fikrincə xəstə və ya ölüm ayağında deyil, sadəcə ağır formalı əlillikdən əziyyət çəkən Vensan Lamberə tətbiq edilə bilməz. Onlar aşağıdakı məsələlərlə bağlı Qanundan irəli gələn “dolaşılıqdan” şikayət etmişlər: ağlabatmaz inad anlayışı (və xüsusi olaraq, tamamilə qeyri-dəqiq hesab etdikləri “həyatı süni şəkildə dəstəkləməkdən başqa heç bir effekt verməyən” müalicə kriterisi) və süni qidalandırma və hidrasiyanın qulluq deyil, müalicə kimi təsnif olunması. Onların fikrincə, Vensan Lamberin enteral qidalandırılması ləğv edilə biləcək müalicə forması deyil, ağlabatmaz inad anlayışı isə bu tibbi vəziyyətə tətbiq edilə bilməz.

126. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, həkimin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarı ilə başa çatmış proses dövlətin Konvensiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn öhdəlikləri ilə bir araya sığmır. Onların fikrincə, bu prosedur həqiqi kollegiallıqdan məhrum olmuşdur, çünki sırf konsültativ rəylərin alınmasını nəzərdə tutmuş, həkimin qərarı isə təkbaşına qəbul edilmişdir. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, digər həkimlər və ya ailə üzvlərinə, müvəkkil şəxsin olmadığı halda, qərarın qəbul edilməsi prosesində iştirak etməyə imkan verən digər qayda da mümkündür. Ən nəhayət, onlar hesab edirlər ki, qanunvericilik ailə üzvləri arasında fikir ayrılıqlarının mümkünlüyünü nəzərə almalı və bu hal üçün ən azı mediasiya nəzərdə tutmalıdır.

(ii) Cavabdeh dövlət

127. Cavabdeh-dövlətiddia etmişdir ki, 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanunda həyata hörmək hüququ və xəstənin müalicəyə razılaşımaq və ya ondan imtina etmək hüququ balanslaşdırılmışdır. Ağlabatmaz inadın müəyyən edilməsi Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş «Tibbi müalicə və həyatın son dövrünə dair qərarların qəbul edilməsi prosesinə dair təlimatda» qeyd olunmuş xəstənin rifahına yönəldilmə və zərər vurmamaq etik prinsiplərinə əsaslanmışdır. Bu prinsiplərə müvafiq olaraq, səhiyyə işçiləri yalnız adekvat müalicə təmin etməli və yalnız xəstənin kompleks qiymətləndirilməli olan rifahını rəhbər tutmalıdırlar. Bununla əlaqədar olaraq istər tibbi, istərsə də qeyri-tibbi amillər, xüsusi olaraq, xəstənin istəyi nəzərə alınmalıdır. Cavabdeh-dövlətqeyd etmişdir ki, qanunun təklifinin parlament müzakirəsi zamanı süni qidalandırma və hidrasiyanın müalicə sahəsindən çıxarılmasını nəzərdə tutan düzəliş rədd edilmişdir. Cavabdeh-dövlətvurğulamışdır ki, müalicə həmçinin xəstənin funksional çatışmazlığının kompensasiyası üçün aparılan və intruziv metodların tətbiqini nəzərdə tutan metod və müdaxiləni də əhatə edir.

128. Cavabdeh-dövlətvurğulamışdır ki, Fransa qanunvericiliyi bir sıra prosessual zəmanətləri nəzərdə tutur: xəstənin istəkləri və müvəkkil şəxs, xəstənin ailə üzvləri və ya yaxınlarının fikrinin nəzərə alınması və xəstənin ailə üzvləri və yaxınlarını cəlb etməklə kollegial prosedurun keçirilməsi. Ən nəhayət, həkimin qərarı məhkəmə nəzarətindən keçməlidir.

(iii) İşə üçüncü tərəf qismində qoşulmuş şəxslər

(a) Raşel Lamber

129. Raşel Lamberiddia etmişdir ki, 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanun həkimin qərarını çoxsaylı zəmanətlərlə şərtləndirir və hər kəsin ən münasib müalicə almaq hüququ və ağlabatmaz inadətəşkil edən hallarda müalicəyə məruz qalmamaq hüququ arasında balansı müəyyən edir. O vurğulamışdır ki, qanunverici xəstənin əvvəllər ifadə etdiyi istəklərinin qəbul edilməsini sonuncunun müvəkkil təyin etdiyi və ya əvvəlcədən göstəriş verdiyi hallarla məhdudlaşdırmaq niyyətində olmamışdır; digər hallarda ilk növbədə, məhz xəstənin nə istədiyini müəyyən etmək üçün ailənin fikri öyrənilir.

130. Bu işdə keçirilmiş kollegial prosedurla bağlı qeyd etmişdir ki, d-r Karije altı həkimlə məsləhətləşmiş (onlardan üçün klinikada işləməmişlər), qulluğu həyata keçirən demək olar ki, bütün personal və bütün həkimlərin iştirakı ilə konsilium çağırmış, ailə üzvləri ilə iki görüş keçirmişdir. Onun qərarı ətraflı şəkildə əsaslandırılmış olmuşdur və yanaşmasının professionallığından xəbər verir.

(β) Fransua Lambervə Mari-JenevyevLamber

131. Fransua Lambervə Mari-Jenevyev Lamberhesab etmişlər ki, hərkimin qərarı 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanuna müvafiq olaraq qəbul edilmişdir. Onlar Dövlət Şurasının sərəncamı ilə keçirilmiş tibbi ekspertiza haqqında hesabatda verilmiş məlumatların yalnız xəstənin həyatının süni dəstəklənməsinə xidmət edən müalicə anlayışına tam müvafiq olduğunu vurğulayaraq, Vensan Lamberin ölümünə onun

sərbəst şəkildə, enteral qidalandırma və hidratasiya şəkildə tibbi yardımsız yemək və içmək qabiliyyətinin olmaması səbəb ola bilər.

132. Onlar iddia etmişlər ki, bu işdə qərarın qəbul edilməsi prosesi kifayət qədər sürəkli, ətraflı olmuş və bütün aidiyyəti şəxslərin hüquqlarına riayət etmiş, bütün tələb olunan tibbi və paratibbi rəyləri, eləcə də iştirak etmək təklif olunmuş və prosesin hər bir mərhələsində tam həcmdə informasiya alan ailə üzvlərinin (xüsusilə də bütün bu proses ərzində özləri tərəfindən seçilmiş həkimin yardımından istifadə etmiş ərizəçilərin) fikrini nəzərə almışdır. Onların fikrincə, yekun qərar qanunvericilik və Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş «Tibbi müalicə və həyatın son dövrünə dair qərarların qəbul edilməsi prosesinə dair təlimatda» tələb olunan qaydaya müvafiq olaraq qəbul edilmişdir.

(γ) UNAFTC (Kəllə-beyin travmaları və baş beyin zədələrindən əziyyət çəkən xəstələrin qohumlarının milli assosiasiyalar ittifaqı)

133. Təmsil etdiyi ailə və müəssisələrin narahatlığını ifadə edən UNAFTC iddia etmişdir ki, xroniki vegetativ vəziyyətdə və ya minimal şüur vəziyyətində olan xəstələr həyatlarının son dövrünü yaşamırlar və onların həyatı süni şəkildə dəstəklənmir; xəstənin vəziyyətinin onun həyatı üçün təhlükə yaratmadığı hallarda süni qidalandırma və hidratasiya dayandırılı biləcək müalicə hesab edilə bilməz. UNAFTC-in fikrincə, xəstənin istəkləri onun bəzi ailə üzvləri tərəfindən bildirilən şifahi ifadələri əsasında müəyyən edilə bilməz və şübhələr həmişə yaşamağın xeyrinə şərh olunmalıdır. İstənilən halda, əvvəlcədən verilmiş göstərişlər və müvəkkil şəxsin olmadığı təqdirdə, ailə üzvlərinin konsensusunun olmadığı hallarda müalicənin dayandırılmasına dair qərar qəbul edilə bilməz.

(δ) Amreso-Betel Assosiasiyası

134. Xroniki vegetativ vəziyyətdə və ya minimal şüur vəziyyətində olan xəstələrə qulluq müəssisələrini idarə edən Amreso-Betel Assosiasiyası bu xəstələrə qulluğun hansı şəkildə həyata keçirildiyini ətraflı şəkildə izah etmişdir.

(ε) İnsan hüquqları klinikası

135. Həyatın son dövrü və passiv evtanaziyanın yol verildiyi hallara dair fərqlərlə bağlı məsələlərə dünyada mövcud olan yanaşmaların çoxsaylılığını nəzərə alaraq, İnsan hüquqları klinikası iddia etmişdir ki, dövlətlərə xəstələrin şəxsiyyətinin avtonomiyası və onların həyatının müdafiəsi arasında balansın müəyyən edilməsi zamanı müəyyən mülahizə azadlığı verilməlidir.

(b) Avropa Məhkəməsinin verdiyi qiymət

(i) Ümumi mülahizələr

(α) Mövcud presedent praktika

136. Avropa Məhkəməsi hələ heç vaxt bu şikayətin predmetini təşkil edən məsələni həll etməmiş, lakin əlaqəli məsələlərə dair bir sıra işlərə baxmışdır.

137. Birinci qrup işlərdə ərizəçilər və ya onların qohumları Konvensiyanın müxtəlif maddələrinə əsasən ölüm hüququna istinad etmişlər.

138. İkinci qrup işlərdə ərizəçilər müalicənin aparılması və ya dayandırılmasını mübahisələndirmişlər.

(β) Kontekst

140. Konvensiyanın 2-ci maddəsi dövlətdən onun yurisdiksiyası altında olan şəxslərin həyatının mühafizəsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsini tələb edir; ictimai səhiyyə sahəsində bu pozitiv öhdəliklər dövlətlərdən istər xüsusi, istərsə də ictimai müalicə müəssisələrinin üzərinə xəstələrin həyatının müdafiəsi üçün lazımı tədbirlər görmək öhdəliyi qoyulmasını tələb edir.

141. Avropa Məhkəməsi vurğulayır ki, bu işdə onun qarşısında duran məsələ evtanaziya deyil, həyatın qorunub saxlanmasına yönəldilmiş müalicənin dayandırılmasına aiddir.

«<...>Tibbi müalicə sahəsində xəstənin konkret müalicəni almadan imtinası qaçılmaz şəkildə letal sonluğa gətirib çıxara bilər, lakin əqli baxımdan yetkin xəstənin razılığı olmadan tibbi müalicəyə vadar edilməsi bu şəxsin Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan hüquqlarına toxuna biləcək fiziki toxunulmazlığa müdaxilə olardı. Milli presedent praktikaya əsasən, şəxs effekti həyatının uzadılmasından ibarət ola biləcək müalicəyə razılıq verməkdən imtina edərək, ölümün xeyrinə seçimin həyata keçirilməsinə israr etmək hüququna malikdir <...>».

«İnsanın ləyaqət və azadlığına hörmət Konvensiyanın mahiyyətini təşkil edir. Konvensiya ilə müdafiə olunan həyatın müqəddəsliyi prinsipini heç bir şəkildə rədd etməyən Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, həyat keyfiyyəti anlayışı məhz Konvensiyanın 8-ci maddəsi baxımından əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Tibbin sürətlə inkişaf etdiyi və həyat müddətinin uzandığı dövrdə bir çox insanlar onlardaözləri və öz identikliyi ilə bağlı formalaşmış təsəvvürlərə zidd olan ahıllıq və ya kəskin fiziki və ya əqli zəiflik vəziyyətinədək yaşamaq olacaqlarından qorxurlar».

(γ)Mülahizə azadlığı

144. Avropa Məhkəməsi xatırladır ki, Konvensiyanın 2-ci maddəsi Konvensiyanın başlıca müddəələrindən biridir və Konvensiyanın 15-ci maddəsinə əsasən dinc dövrdə ondan kənarlaşmaq yolverilməzdir, həmçinin o, həmin maddədə müəyyən edilmiş istinsların dəqiq şərhini verir. Lakin xüsusi olaraq, həyatın başlanma və sona çatmasına dair mürəkkəb elmi, hüquqi və etik məsələlərə baxan zaman və üzv dövlətlərin konsensusunun olmadığı halda dövlətin pozitiv öhdəlikləri kontekstində Avropa Məhkəməsi dövlətlərə müəyyən mülahizə azadlığının verildiyini qəbul etmişdir.

145. İntihar törədilməsinə yardım məsələsi ilə bağlı Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsi kontekstində Avropa Şurasının üzv-dövlətləri arasında fərdin həyatının hansı şəkildə və nə zaman başa çatacağına qərar vermək hüququ ilə bağlı konsensus yoxdur və buna əsasən bu sahədə dövlətin mülahizə azadlığının «əhəmiyyətli» olduğunu qət etmişdir.

147. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında həyatın süni şəkildə dəstəklənməsinə yönəldilmiş müalicənin dayandırılmasının icazə verilməsinin lehinə konsensus olmasa da, göründüyü kimi, dövlətlərin əksəriyyəti bunu yol verilən hesab edir. Müxtəlif dövlətlərdə müalicənin dayandırılmasının detallı tənzimlənməsi fərqlidir, buna baxmayaraq, ifadə olunma üsulundan asılı olmayaraq, qərarın qəbul edilməsi prosesində xəstənin istəklərinin birinci dərəcəli olması ilə bağlı konsensus mövcuddur.

148. Müvafiq olaraq, Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, istər həyatın sona çatması, istərsə də onun başlanmasına dair bu sahədə dövlətlərə nəinki həyatın süni şəkildə dəstəklənməsinə yönəldilmiş müalicənin dayandırılmasına icazə verilməsinin mümkünlüyü və onun dayandırılması qaydasının detallı tənzimlənməsi, eləcə də xəstələrin yaşamaq hüququnun müdafiəsi ilə onların şəxsi həyatına hörmət hüququ və şəxsin avtonomluğunun müdafiəsi arasında balansın müəyyən edilməsi üsulları ilə bağlı müəyyən mülahizə azadlığı verilməlidir.

(ii) Bu işdə tətbiqi

149. Ərizəçilər 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanunda aydınlıq və dəqiqliyin olmadığına istinad etmiş və həkimin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarı ilə sona çatmış proseduru mübahisələndirmişlər. Onların fikrincə, bu çatışmazlıqlar milli hakimiyyət orqanları tərəfindən Konvensiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn həyatın müdafiəsi öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi ilə şərtləndirilmişdir.

(α) Qanunvericilik mexanizmi

150. Ərizəçilər onların fikrincə, xəstə və həyatının son dövründə olmayan Vensan Lamberin işinə tətbiq edilməli olmayan Qanunda dəqiqlik və aydınlığın olmadığından şikayət etmişlər. Onlar həmçinin hesab etmişlər ki, bu Qanunda ağlabatmaz inad və dayandırılma biləcəkdir müalicə anlayışları kifayət qədər dəqiq müəyyən edilməmişdir.

151. Avropa Məhkəməsi Səhiyyə məəcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qanunvericilik tənzimlənməsini nəzərə alır. Bundan başqa, Avropa Məhkəməsi xatırladır ki, şərh etmək məhkəmə hakimiyyətinin fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsidir. O qeyd edir ki, bu işdə qərar çıxarılan qədər Fransa məhkəmələri doqquz il ərzində qüvvədə olmasına baxmayaraq, hələ heç vaxt 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanunun müddəalarını şərh etmək zərurəti ilə qarşılaşmamışlar. Bu işdə Dövlət Şurası bu Qanunun təsir sahəsini dəqiqləşdirməli və «müalicə» və «ağlabatmaz inad» anlayışlarının tərifini verməli idi.

154. Dövlət Şurası 14 fevral 2014-cü il tarixli qərarında dayandırılı və ya məhdudlaşdırılı bilən müalicə anlayışını şərh etməli idi. Müalicə formalarına xəstənin orqanizminin həyati funksiyalarının süni şəkildə dəstəklənməsinə yönəldilmiş bütün tədbirlər aid edilmişdir və süni qidalandırma və hidratasiya da həmin tədbirlərə aid edilmişdir.

155. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, bütün bu məsələlər Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş «Tibbi müalicə və həyatın son dövrünə dair qərarların qəbul edilməsi prosesinə dair təlimatda» nəzərdən keçirilir. Təlimatda göstərilmişdir ki, müalicə nəinki xəstənin sağlamlıq vəziyyətinin xəstəliyin səbəbinə təsir göstərməklə yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş müdaxiləni, həm də xəstəliyin etiologiyası deyil, onun simptomlarına təsir göstərən və ya orqanların disfunksiyasını kompensasiya edən müdaxiləni əhatə edir. Təlimatda deyilir ki, süni qidalandırma və hidratasiya xəstəyə tibbi göstərişlər əsasında aparılır və konkret tibbi prosedur və vasitələrin seçimini nəzərdə tutur. Təlimatda qeyd edilir ki, bu məsələyə müxtəlif ölkələrdə müxtəlif yanaşma mövcuddur. Bəzi ölkələrdə süni qidalandırma və hidratasiya dövlətdaxili qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş zəmanətlərə riayət etməklə məhdudlaşdırılı və ya xitam verilə biləcək müalicə forması hesab edilir. Bununla əlaqədar olaraq nəzərə alınan mülahizələrə xəstənin istəyi və bu müalicənin konkret vəziyyətdə məqsədəuyğunluğu aid edilir. Digər ölkələrdə bu şəxsin əsas tələbatlarını təmin edən və həyatının son dövrünün terminal mərhələsində olan xəstənin müvafiq arzusunu bildirmədiyi halda dayandırılı bilməyən qulluq firması kimi nəzərdən keçirilir.

– *Ağlabatmaz inad anlayışı*

156. Müalicə faydasız və ya qeyri-mütənasib və yaxud “həyatı süni şəkildə dəstəkləməkdən başqa heç bir effekt verməyən” olduğu halda ağlabatmaz inad hesab edilir. Bu işdə tətbiq edilən məhz bu son kriterini ərizəçilər qeyri-dəqiq hesab edirlər.

157. Dövlət Şurasına *amicus curiae* kimi təqdim edilmiş qeydlərində c-b Leonetti göstərmişdir ki, bu ifadə ilkin olaraq nəzərdə tutulandan (“həyatı süni şəkildə uzadan” müalicə) daha ciddi, daha çox məhdudlaşdırıcı olaraq, “birincisi, xəstənin ağır və dönməz baş beyin zədələrindən əziyyət çəkdiyi və ikincisi, xəstənin vəziyyətinin özünü dərk etməsi və başqaları ilə münasibətlərinin geri qayıtması mümkünlüyünü ehtimal etməyə imkan vermədiyi hallarda sırf bioloji baxımdan” həyatın süni şəkildə dəstəklənməsini göstərir. Bu baxımdan Milli həkimlər ordeni şurası temporallıq anlayışının vacibliyini vurğulayaraq, qeyd etmişdir ki, şəxsin patoloji vəziyyətinin xroniki olduğu və fizioloji deqradasiyasına və koqnitiv-kommunikativ qabiliyyətini itirməsinə aparıb çıxardığı halda, müalicənin aparılmasına israr hər hansı bir yaxşılaşma əlamətlərinin olmadığı təqdirdə ağılsızlıqdır.

158. 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarında Dövlət Şurası həkimin ağlabatmaz inad kriterlərinə riayət olunmasının qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə almalı olduğu amilləri ətraflı təsvir edərək, hər bir vəziyyətin unikal kimi nəzərdən keçirilməli

olduğunu göstərmişdir. Bunlara tibbi amillər (kifayət qədər uzun müddəti əhatə etməli, kollegial qiymət almalı və xüsusi olaraq, xəstənin cari vəziyyəti, bədbəxt hadisə və xəstələnmə anından vəziyyətinin dəyişməsi, əzablarının dərəcəsi və klinik proqnozu əhatə etməlidirlər) və qeyri-tibbi amillər, daha dəqiq desək, ifadə olunma üsulundan asılı olmayaraq, həkimin “xüsusi əhəmiyyət verməli olduğu” xəstənin istəyi və müvəkkil şəxs, xəstənin ailə üzvləri və ya yaxınlarının fikri aiddir.

159. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Dövlət Şurası öz qərarında iki mühüm zəmanəti müəyyən etmişdir. Birincisi, o bildirmişdir ki, “təkcə şəxsin dönməz şüursuz vəziyyətdə olması və bundan əlavə, sərbəstliyini dönməz itirməsi və bununla da bu cür qidalanma və hidratasiya metodundan tam asılı olması faktı özü-özlüyündə müalicənin davam etdirilməsinin ağlabatmaz inad mülahizəsinə görə özünü doğrultmayan hesab ediləcək vəziyyət yaratmır”. İkincisi, Dövlət Şurası vurğulamışdır ki, xəstənin istəyinin məlum olmadığı halda, onun həyatın dəstəklənməsindən imtinadan ibarət olduğunu ehtimal etmək olmaz.

160. Bu analizə əsaslanan Avropa Məhkəməsi ərizəçilərin arqumentlərini qəbul edə bilməz. Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanunun müddəaları Dövlət Şurası tərəfindən verilmiş şərhə əsasən Konvensiyanın 2-ci maddəsinin məqsədləri üçün bu işdə olan vəziyyətə bənzər situasiyalarda həkim qərarlarının dəqiq tənzimlənməsi üçün kifayət qədər aydın hüquqi mexanizm təşkil edirlər. Avropa Məhkəməsi bununla əlaqədar olaraq bildirir ki, dövlət xəstələrin həyatının müdafiəsini təmin etmək iqtidarında olan qanunvericilik mexanizmi qəbul etmişdir.

(β) Qərarların qəbul edilməsi prosesi

161. Ərizəçilər, onların fikrincə tam kollektiv və ya ən azından, fikir ayrılıqları zamanı mediasiyani nəzərdə tutmalı olan qərar qəbul edilməsi prosesindən şikayət etmişlər.

162. Avropa Məhkəməsi ilk növbədə qeyd edir ki, nə Konvensiyanın 2-ci maddəsi, nə də onun presedent praktikası mümkün razılaşmanın təmin edilməsi üçün zəruri olan prosedurla bağlı hər hansı bir tələbləri müəyyənləşdirən hesab edilə bilməz.

163. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Fransa hüququnda bu prosedur kollegial adlandırılır və bir neçə konsultasiya mərhələsini ehtiva edir (qulluğu həyata keçirən personal, minimum daha bir həkim, xəstənin müvəkkil şəxsi, ailə üzvləri və yaxınları ilə), qərar xəstənin müalicə həkimi tərəfindən təkbəşinə qəbul edilir. Bu zaman xəstənin istəkləri nəzərə alınmalı, qərar özü isə əsaslandırılmış olmalı və xəstənin xəstəlik tarixinə daxil edilməlidir.

164. Qanun müalicənin dayandırılmasına dair qərara görə məsuliyyəti yalnız həkimin üzərinə qoyur və qanunverici hər hansı bir günahkarlıq hissənin yaranmaması və qərarın qəbul etmiş şəxsin müəyyən edilməsinin təmin edilməsi üçün bu məsuliyyəti ailə üzvlərinə şamil etməməyi qərara almışdır.

165. Avropa Məhkəməsinin sərəncamında olan müqayisəli hüquq materiallarından görünür ki, müalicənin dayandırılmasına icazə verilən dövlətlərdə xəstənin hər hansı bir öncədən verilmiş göstərişlərinin olmadığı təqdirdə müalicənin

dayandırılmasına dair yekun qərar qəbul edilməsi üsullarının geniş seçimi mövcuddur. Bu qərar həkim tərəfindən (ən geniş yayılmış hal), həkim və ailə üzvləri, xəstənin ailə üzvləri və yə qanuni nümayəndəsi ilə birgə şəkildə və ya məhkəmə tərəfindən qəbul edilə bilər.

166. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, bu işdə kollegial proses 2013-cü ilin sentyabr ayından 2014-cü ilin yanvar ayınadək davam etmiş və bütün mərhələlərində hətta qanunla müəyyən edilmiş tələblərdən də ciddi şərtlərə riayət olunmuşdur. Prosedur daha bir həkim və məqsədəuyğun olduğu halda, iki həkimlə konsultasiyanı nəzərdə tutsa da, d-r Karije altı həkimlə konsultasiya keçirmişdir ki, onlardan da biri ərizəçilər tərəfindən təklif olunmuşdur. D-r Karije qulluq edən personalın praktik olaraq hamısının iştirakı ilə konsilium çağırmış və ailə üzvləri ilə iki görüş keçirmişdir ki, burada da Vensan Lamberin arvadı, valideynləri, səkkiz qardaş və bacısı iştirak etmişlər. Bu görüşlər nəticəsində Vensan Lamberin arvadı və bacı-qardaşlarından altısı, eləcə də altı həkim-konsultantın beşi müalicənin dayandırılmasının lehinə fikir bildirsələr də, ərizəçilər buna etiraz etmişlər. Həkim həmçinin vəziyyəti Vensan Lamberin bacısı oğlu Fransua Lamberlə də müzakirə etmişdir. Həkimin on üç səhifədə şərh olunan qərarı (yeddi səhifədən ibarət qısa şərh xəstənin ailə üzvlərinə oxunmuşdur) tam əsaslandırılmışdır. 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarında Dövlət Şurası d-r Karijenin qərarının heç bir pozuntu olmadan qəbul edildiyini qəbul etmişdir.

167. Dövlət Şurası hesab etmişdir ki, həkim ailə üzvləri ilə konsultasiyaların keçirilməsi tələbini yerinə yetirmiş və ailə üzvləri arasında yekdillik olmadığından qanuni qərar qəbul etmişdir. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, hazırda qüvvədə olan Fransa qanunvericiliyi ailə üzvləri ilə konsultasiyanın keçirilməsini (ailə üzvlərinin qərarın qəbulunda iştirakını deyil) nəzərdə tutur, lakin ailə üzvləri arasında fikir ayrılıqlarının olduğu halda mediasiya prosedurunu nəzərdə tutmur. Bəzi digər ölkələrdə tənzimlənməsindən fərqli olaraq, o həmçinin ailə üzvlərinin fikrinin nəzərə alınması qaydasını da müəyyən etmir.

168. Avropa Məhkəməsi bu məsələ ilə bağlı konsensusun olmadığını qeyd edir və hesab edir ki, qərarın qəbul edilməsi prosesinin təşkil olunması, o cümlədən, müalicənin dayandırılmasına dair yekun qərarı qəbul edən şəxsin təyin edilməsi və bu qərarın qəbul edilməsi qaydasının müfəssəl tənzimlənməsi dövlətin mülahizə həddlərinə daxildir. Avropa Məhkəməsi bildirir ki, bu işdə həmin prosedur sürəklili və dəqiq olmuş və qanunun tələblərindən artıq şərtlərlə keçirilmişdir və hesab edir ki, ərizəçilərin onun nəticələri ilə razılaşmadığına baxmayaraq, o Konvensiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn tələblərə cavab vermişdir.

(γ) Məhkəmə-hüquqi müdafiə vasitələri

169. Ən nəhayət, Avropa Məhkəməsi ərizəçilərin bu işdə istifadə edə biləcəyi hüquqi müdafiə vasitələri məsələsinə baxacaq. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, ilk dəfə olaraq 22 aprel 2005-ci il tarixli Qanuna əsasən müalicənin dayandırılmasına dair qərardan şikayətə baxan Dövlət Şurası, 14 fevral və 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarlarında bu cür işlərdə inzibati məhkəmənin təcili işlər üzrə hakimi tərəfindən həyata keçirilən nəzarət həcminə dair bəzi mühüm dəqiqləşdirmələr aparmışdır.

170. Ərizəçilər inzibati məhkəməyə İnzibati məhkəmə icraatı məcəlləsinə əsasən əsas azadlığın müdafiəsi haqqında təcili müraciət təqdim etmişlər. Hakim, inzibati orqan tərəfindən “xüsusi təcilliklə əsaslandırılmış bur cür müraciəti aldıqdan sonra ehtimala görə kobud və açıq-aşkar qanunsuz olaraq pozulmuş əsas azadlığın müdafiəsi üçün zəruri olan istənilən tədbirlərin görülməsi üçün sərəncam vermək hüququna malikdir”. İnzibati məhkəmənin müraciətə bu əsaslarla baxan təcili işlər üzrə hakimi adətən qərarı təxirəsalınmazlığını nəzərə almaqla təkbaşına qəbul edir və “sadə və aşkar” kriterilərdən çıxış edərək (açıq-aşkar qeyri-qanuni olduqda) müvəqqəti tədbirlər haqqında sərəncam vermək hüququna malikdir.

171. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, təcili işlər üzrə hakimin vəzifəsi, Dövlət Şurası tərəfindən müəyyən edildiyi kimi, onun təkcə həkimin qərarının icrasının dayandırılması deyil, həm də zəruri olduqda, hakimlər kollegiyasının tərkibində iclas keçirərək və lazım gəldiyi halda, tibbi ekspertiza rəyi və *amicus curiae* qismində çıxış edən şəxslərin fikrini alaraq, onun qanuniliyinə tam həcmdə nəzarət həyata keçirmək (sadəcə açıq-aşkar kimi qiymətləndirmək yox) səlahiyyətini nəzərdə tutur.

172. Dövlət Şurası həmçinin 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarında dəqiqləşdirmişdir ki, bu cür işlərdə hakimin spesifik rolu - onun həkimin qərarının qanuna ehtimal olunan uyğunsuzluğuna dair dəlillərə əlavə olaraq - tətbiq edilmiş qanunvericilik müddələrinin Konvensiya ilə bir araya sığmamasına dair istənilən dəlilləri tədqiq etməsindən ibarətdir.

173. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Dövlət Şurası işə plenar tərkibdə baxmışdır (on yeddi üzvdən ibarət məhkəmə mübahisələri kollegiyası) ki, bu da məhkəmə qadağasının çıxarılması üzrə icraat üçün kifayət qədər qeyri-adidir. 14 fevral 2014-cü il tarixli qərarında Dövlət Şurası göstərmişdir ki, Lyej universiteti klinikasında müayinə iki il yarım bundan öncə keçirilmişdir və Vensan Lamberin sağlamlıq vəziyyəti haqqında mümkün qədər tam məlumat almağı zəruri hesab etmişdir. Buna görə də o nevrologiya sahəsində üç tanınmış mütəxəssisə həvalə olunmuş tibbi ekspertizanın keçirilməsinə dair sərəncam vermişdir. Bundan başqa, bu işdə yaranan məsələlərin miqyas və mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, Dövlət Şurası Milli tibb akademiyası, Etika üzrə milli konsultativ komitə, Milli həkimlər ordeni şurası və c-b Jan Leonettiyə *amicus curiae* qismində xüsusi olaraq, ağılatmaz inad və həyatın süni dəstəklənməsi anlayışlarına aydınlıq gətirə biləcək ümumi qeydlər təqdim etməyi təklif etmişdir.

174. Avropa Məhkəməsi aparılmış ekspertizanın kifayət qədər dərin olduğunu qeyd edir. Ekspertlər Vensan Lamberi doqquz dəfə müayinə etmiş, bir sıra tədqiqatlar aparmış, onun xəstəlik tarixi və məhkəmə işinin ekspertizanın keçirilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün materialları ilə tam həcmdə tanış olmuşlar. 2014-cü ilin 24 mart tarixindən 23 aprel tarixinədək olan dövrdə onlar həmçinin bütün maraqlı tərəflərlə (ailə üzvləri, müalicə və qulluq edən personal, həkim-konsultantlar, UNAFTC və klinikanın nümayəndələri ilə) görüşlər keçirmişlər.

175. 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarında Dövlət Şurası ilk növbədə Səhiyyə məcəlləsinin müvafiq müddələrinin Konvensiyanın 2, 8, 6 və 7-ci maddələri ilə bir araya sığması məsələsinə, daha sonra isə d-r Karijenin qərarının Məcəllənin müddələrinə müvafiq olması məsələsinə baxmışdır. Dövlət Şurasının nəzarət

predmeti kollegial prosedurun qanuniliyi və qanunla müəyyən edilmiş, xüsusi olaraq, ekspert rəyinin nəticələrinə əsasən riayət olunmuş hesab etdiyi mühüm şərtlərin yerinə yetirilməsi olmuşdur. Dövlət Şurasıhəmçinin vurğulamışdır ki, ekspertlərin gəldiyi nəticəyə əsasən, Vensan Lamberin klinik vəziyyəti xronik vegetativ vəziyyətə uyğundur və o ciddi və geniş zədələr almışdır ki, onların da ağırlığı bədbəxt hadisədən beş il yarım keçdikdən sonra həmin zədələrin «əlverişsiz klinik proqnozla» dönməz olması nəticəsinə gəlməyə əsas verir. Dövlət Şurasıhesab etmişdir ki, onun rəyi d-r Karijenin gəldiyi nəticələri təsdiq edir.

176. Daha sonraAvropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Dövlət Şurası, həkimin xəstənin istəklərinə verməli olduğu «xüsusi əhəmiyyəti» vurğulayaraq, Vensan Lamberin istəklərinin nədən ibarət olduğunu müəyyən etməyə çalışmışdır. Sonuncu əvvəlcədən heç bir göstəriş vermədiyindən və müvəkkil şəxs təyin etmədiyindən,Dövlət Şurasınınun arvadı Raşel Lamberin ifadələrini nəzərə almışdır. Dövlət Şurasıqeyd etmişdir ki, o və əri, hər ikisi sanitar olduqları və reanimasiyada olan və ya çoxsaylı pozuntulardan əziyyət çəkən xəstələrə iş təcrübəsinə malik olduqları üçün tez-tez öz professional təcrübələrini müzakirə etmişlər və bir sıra hallarda Vensan Lamber tam asılılıq vəziyyətində həyatının süni dəstəklənməsinə məruz qalmaq istəmədiyini bildirmişdir. Dövlət Şurası hesab etmişdir ki, mənası Vensan Lamberin qardaşlarından biri tərəfindən təsdiq olunmuş bu ifadələri Raşel Lamber tarixləri dəqiq göstərməklə düzgün çatdırmışdır. Dövlət Şurası həmçinin nəzərə almışdır ki, Vensan Lamberin bəzi digər bacı və qardaşları bu ifadələrin onların qardaşlarının şəxsiyyəti, keçmişi və baxışlarına uyğun olduğunu bildirmiş və qeyd etmişlər ki, ərizəçilər Vensan Lamberin bu fikirləri əks mənada ifadə edə biləcəyini iddia etməmişlər. Ən nəhayət, Dövlət Şurası qeyd etmişdir ki, qanunla nəzərdə tutulmuş ailə üzvləri ilə konsultasiya keçirilmişdir.

177. Ərizəçilər Konvensiyanın 8-ci maddəsinə istinad edərək bildirmişlər ki, Dövlət Şurası Vensan Lamberin, onların fikrincə həddindən artıq ümumi xarakter daşıyan şifahi ifadələrini nəzərə almamalı idi.

178. Avropa Məhkəməsiilk növbədə qeyd edir ki, qərarın qəbul edilməsi prosesinin başlıca iştirakçısı razılıığı bu prosesin əsasını təşkil etməli olan xəstədir; bu, hətta xəstənin öz istəyini ifadə etmək iqtidarında olmadığı halda belə ədalətlidir. Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş «Tibbi müalicə və həyatın son dövrünə dair qərarların qəbul edilməsi prosesinə dair təlimat»xəstənin qərar qəbul edilməsi prosesində ailə üzvü və ya yaxın dostuna əvvəllər şifahi şəkildə bildirdiyi istənilən istəkləri vasitəsilə iştirak etməsini tövsiyə edir.

179. Avropa Məhkəməsihəmçinin qeyd edir ki, sərəncamında olan müqayisəli hüquq materiallarına əsasən, bir sıra ölkələrdə əvvəlcədən verilmiş göstərişlər və ya «həyat vəsiyyətnaməsinin» olmadığı halda, xəstənin ehtimal olunan istəklərinin bu və ya digər üsulla müəyyən edilməsi üçün tədbirlər görülməlidir (qanuni nümayəndəsi və ya ailə üzvlərinin bəyanatları, xəstənin şəxsiyyəti və əqidəsindən xəbər verən digər məlumatlar və s. əsasında).

180. Avropa Məhkəməsinin fikrincə, Dövlət Şurası ona təqdim olunmuş ifadələrinVensan Lamberin müalicənin dayandırılması və ya davam etdirilməsi ilə bağlı istəklərinin nədən ibarət olmasını müəyyən etmək üçün kifayət qədər dəqiq

olduğunu qət etmək hüququna malik olmuşdur.

(δ) Yekun mülahizələr

181. Avropa Məhkəməsi olduqca mürəkkəb tibbi, hüquqi və etik məsələlərə aid olanbu işdə qoyulmuş problemlərin mühümlüyünü tam dərd edir. Bu işin halları baxımından Avropa Məhkəməsixatırladır ki, məhz milli hakimiyyət orqanları ilk növbədəmüalicənin dayandırılmasına dair qərarın dövlətdaxili qanunvericilik və Konvensiyaya uyğunluğunu yoxlamalı, eləcə də xəstənin istəklərini milli hüquqa müvafiq olaraq müəyyən etməli idi. Avropa Məhkəməsinin vəzifəsi dövlətin Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən öz pozitiv öhdəliklərinə əməl edib etmədiyini yoxlamaqdan ibarətdir.

Bu yanaşmaya əsasən Avropa Məhkəməsi, Dövlət Şurası tərəfindən şərh edildiyi kimi, dövlətdaxili hüquqda müəyyən edilmiş qanunvericilik mexanizmini, eləcə də bu işdə ən dəqiq şəkildə həyata keçirilmiş qərar qəbul edilməsi prosesini Konvensiyanın 2-ci maddəsinin tələblərinə uyğun hesab etmişdir. Ərizəçilərin istifadə edə biləcəkləri məhkəmə-hüquqi müdafiə vasitələri ilə bağlı Avropa Məhkəməsibelə bir nəticəyə gəlmişdir ki, bu iş bütün mövqələrin ifadə olunduğu və istər ətraflı tibbi ekspertiza rəyi, istərsə də ən yüksək tibbi və etik instansiyaların ümumi qeydləri nəzərə alınmaqla bütün aspektlərin dəqiq araşdırıldığıhərtərəfli tədqiqat predmeti olmuşdur.

Bunun nəticəsindəAvropa Məhkəməsiqət edir ki, milli hakimiyyət orqanları bu işdə onlara verilmiş mülahizə azadlığını nəzərə almaqla Konvensiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirmişlər.

(ε) Nəticə

182. Buradan görünür ki, Dövlət Şurasının 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarının implementasiyası zamanı Konvensiyanın 2-ci maddəsi pozulmamışdır.

III. KONVENSIYANIN 8-Cİ MADDƏSİNİN EHTİMAL OLUNAN POZUNTUSU

183. Ərizəçilər iddia etmişlər ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin mənasına görə övladları və qardaşları ilə ailə həyatına hörmət hüquqlarının pozulmasının potensial qurbanı olublar.

184. Avropa Məhkəməsihesab edir ki, şikayətin bu hissəsi onun ərizəçilərin Konvensiyanın 2-ci maddəsinə istinad etdikləri digər hissələri ilə əhatə olunur. Bu maddə ilə bağlı gəlidiyi nəticəyə əsasən Avropa Məhkəməsihesab edir ki, şikayətin bu hissəsinə dair ayrıca qərar çıxarmağa ehtiyac yoxdur.

IV. KONVENSIYANIN 6-Cİ MADDƏSİNİN EHTİMAL OLUNAN POZUNTUSU

185. Ərizəçilər həmçinin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarı qəbul etmiş həkimin qərəzsiz olmadığından şikayət etmişlər, çünki o əvvəllər artıq belə qərar qəbul etmişdir və Dövlət Şurası tərəfindən təyin edilmiş tibbi ekspertizanın nəticəsi tam

çəkişmə əsasında olmamışdır.

Onlar Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə istinad etmişlər ki, burada da deyilir:

“Hər kəs mülki hüquq və vəzifələri ilə bağlı mübahisə zamanı işə... məhkəmə tərəfindən ədalətli... baxılması hüququna malikdir...”.

186. Hətta Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin həkimin 11 yanvar 2014-cü il tarixli qərarı ilə sona çatmış prosedura tətbiq edilə biləcəyini ehtimal etsək belə, Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, şikayətin bu hissəsi Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən baxıldığı həddə açıq-aşkar əsassızdır.

187. Buradan görünür ki, şikayətin bu hissəsi Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin “a” yarımbəndi və 4-cü bəndinə əsasən rədd edilməlidir.

QEYD OLUNANLARA ƏSASLANARAQ, AVROPA MƏHKƏMƏSİ

1. Yekdilliklə şikayətin ərizəçilərin öz adlarından 2-ci maddəyə istinad etdikləri hissəsini məqbul elan edir.
2. Beş səsə qarşı on iki səslə şikayətin digər hissəsini qeyri-məqbul elan edir.
3. Yekdilliklə Raşel Lamberin Vensan Lamberi işə qoşulmuş üçüncü tərəf qismində təmsil etməsinin mümkünlüyünə dair vəsatətini rədd edir.
4. Beş səsə qarşı on iki səslə Dövlət Şurasının 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarının implementasiyası zamanı Konvensiyanın 2-ci maddəsinin pozulmadığını qərara alır.
5. Beş səsə qarşı on iki səslə şikayətin Konvensiyanın 8-ci maddəsinə aid hissəsi üzrə ayrıca qərar çıxarılması zərurətinin olmadığını qərara alır.

Erik Friberg
Katib-kansler

Din Şpilman
Sədr

Konvensiyanın 45-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Reqlamentin 74-cü qaydasının 2-ci bəndinə müvafiq olaraq Avropa Məhkəməsinin bu qərarına hakimlər Hacıyev, Şikuta, Tsotsoriya, de Qaetano və Qritskonun ayrıca rəyi əlavə olunur.

Hakimlər Hacıyev, Şikuta, Tsotsoriya, de Qaetano və Qritskonun birgə qismən xüsusi rəyi

1. Biz hakimlərin əksər hissəsinin bu iş üzrə qərarın nəticə hissəsinin 2, 4 və 5-ci bəndlərində ifadə olunmuş mövqeyi ilə razılaşmamağa məcbur olduğumuz üçün təəssüf edirik. Uzun düşüncələrdən sonra biz hesab edirik ki, indi, bu qərarla hər şey deyildikdən və yazıldıqdan, ən xırda hüquqi fərqlər müəyyən edildikdən və ən cüzi nüanslara baxıldıqdan sonra təklif olunan yalnız və yalnız imkanları ciddi şəkildə məhdudlaşmış, hazırkı vəziyyəti ilə bağlı istəklərini bildirmək iqtidarında olmayan şəxsin bir sıra mübahisəli mülahizələr əsasında həyatın dəstəklənməsi üçün vacib olan iki əsas element, daha dəqiq desək, qida və sudan məhrum oluna bilməsi deməkdir və bundan başqa, Konvensiya bu vəziyyətdə acizdir. Biz bu nəticəni nəinki dəhşətli, həm də - bunu deməyə məcbur olduğumuzdan çox təəssüf edirik - Konvensiya və Avropa Məhkəməsinin indiyə qədər zəif insanlara təqdim etdiyi müdafiə səviyyəsində geriyyə addım hesab edirik.

2. Bu qərarın 112-ci paragrafında gəldiyi nəticəni əsaslandırmaq üçün əksər hakimlər Konvensiya orqanlarının üçüncü şəxslərin müstəsna hallarda hətta şikayətlə müraciət etmək istəyini açıq şəkildə ifadə etmədiyi təqdirdə beləzəif şəxsin adından və maraqlarında hərəkət etməsinə yol verdikləri mövcud işlərin icmalını verirlər. Bu presedent təcrübədən hakimlərin əksəriyyəti bu cür işlərdə tətbiq edilməli olan iki əsas kriteri çıxarır: bilavasitə qurbanın hüquqlarının effektiv müdafiəsindən məhrum ola biləcəyi riski və bu pozuntu qurbanı ilə ərizəçinin maraqlarının toqquşmaması (bax: bu qərarın 102-ci paragrafı). Bu iki kriteri ilə ümumilikdə razı olduğumuza baxmayaraq, biz hakimlərin əksəriyyətinin onları bu işin konkret hallarına tətbiq etməsi ilə qətiyyətlə razı deyilik. Birinci kriteriyə gəldikdə, ərizəçilər həqiqətən də öz şəxsi adlarından Konvensiyanın 2-ci maddəsinə istinad etmək hüququna malikdirlər və istinad etmişlər. Lakin, indi Avropa Məhkəməsi özlərinin adından şikayətlərlə müraciət etmək hüququnun qeyri-hökumət təşkilatlarında olmasını tanıdığından (bax: Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının “Hüquqi resurslar mərkəzi Valentin Kımpyanunun adından Rumıniyaya qarşı” [*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Campeanu v. Romania*] işi üzrə qərarı, şikayət № 47848/08, AİHM [Avropa İnsan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi] 2014), biz bu işdə ərizəçilərlə münasibətdə bu cür yanaşmaya riayət etməmək üçün hər hansı bir tutarlı səbəb görmürük. Əslində, Vensan Lamberin yaxın qohumları kimi, onlar *a fortiori* onun adından Avropa Məhkəməsində hərəkət etmək üçün daha çox səbəbə malikdirlər.

İkinci kriteriyə gəldikdə isə, əksər hakimlər mübahisələndirilən dövlətdaxili qərarların Vensan Lamberin hazırda olduğu vəziyyətdə həyatının davam etdirilməsini istəmədiyinə əminliyinə əsaslandığını hesab edərək, “ərizəçilərin iddiaları ilə Vensan Lamberin istəklərinin üst-üstə düşdüyünün müəyyən edildiyini” düşünürlər (bax: bu qərarın 104-cü paragrafı). Bu fikir yalnız ərizəçilərin Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən Vensan Lamberin Məhkəməmizin presedent praktikasına əsasən şəxsin həyatının hansı şəkildə və nə zaman sona çatacağına dair qərar vermək hüququnu ehtiva edən şəxsiyyətin avtonomluğu hüququnun pozulmasına istinad etdikləri halda düzgün olardı (bax:

Avropa Məhkəməsinin “Haas İsveçrəyə qarşı” [*Haas v. Switzerland*] işi üzrə qərarı, şikayət № 31322/07, § 51, ECHR [Avropa insan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi] 2011). Lakin, ərizəçilərin Konvensiyanın 8-ci maddəsinə istinad etməsinə baxmayaraq, onlar bunu tamamilə digər kontekstdə edirlər: Avropa Məhkəməsində onlar şəxsin avtonomiyasını deyil, Vensan Lamberin fiziki toxunulmazlığını müdafiə etməyə çalışırlar. Onların Vensan Lamberin adından şikayəti əsasən Konvensiyanın 2 və 3-cü maddələrinə əsaslanır. Konvensiyanın insanın şəxsi seçimə əsaslanan və müxtəlif məqsədlər güdən müstəsna geniş diapazonunu müdafiə edən 8-ci maddəsindən fərqli olaraq, Konvensiyanın 2 və 3-cü maddələri onların hər hansı bir neqativ aspektlərə aid olmadıqları məqamlarla bağlı tam bir istiqamətli dir. Maddə 2 ölmək hüququ deyil, yaşamaq hüququnu müdafiə edir (bax: Avropa Məhkəməsinin “Pretqi Birləşmiş Krallığa qarşı” [*Prettyv. the United Kingdom*] işi üzrə qərarı, şikayət № 2346/02, § 39-40, AİHM [Avropa İnsan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi] 2002-III). Analoji olaraq, 3-cü maddə qəddar davranışa məruz qalmaq hüququndan imtina etmək və məsələn, döyülmə, işgəncəyə məruz qalmaq və ya acıdan ölmək deyil, qəddar davranışa məruz qalmamaq pozitiv hüququna zəmanət verir. Daha sadə desək, Konvensiyanın 2 və 3-cü maddələri “birtərəfli hərəkətə malik yollardır”. Acıdan ölməmək hüququ Vensan Lamberin həqiqətən də Konvensiyanın 2 və 3-cü maddələrinə əsasən müdafiə edə biləcəyi yeganə hüquq olduğundan, biz bu işdə onunla ərizəçilər arasında “maraqların üst-üstə düşməməsi” və ya hətta bu məsələ üzrə ən kiçik şübhələrin ifadə olunmasına dair nəticənin çıxarılmasının məntiqi mümkünlüyünü görmürük.

Bu şəraitdə biz əminik ki, ərizəçilər Vensan Lamberin adından və maraqlarında hərəkət etmək hüququna malik olmuşlar və onların şikayətinin müvafiq hissəsi Konvensiyanın müddəalarına *ratione personae* müvafiq hesab edilməlidir.

3. Biz dərhal bildirmək istərdik ki, bu işdə toxunulan şəxsin – bu halda Vensan Lamberin – fiziki imkanlarının ciddi şəkildə məhdudlaşması və onları müşayiət edən əzablar üzündən yaşamaq imkanından məhrum olunmaq istəyini açıq şəkildə ifadə etsəydi və ya bu vəziyyəti nəzərə alaraq, qida və sudan aşkar şəkildə imtina etsəydi, biz dövlətdaxili qanunvericiliklə nəzərdə tutulması şərti ilə (və tibb işçilərinin istənilən halda vicdan səbəbindən bu prosedurdan iştirakdan imtina etmək hüququnu qeyd etməklə) hidratasiya və qidalanmanın dayandırılması və ya tətbiq edilməməsinə etiraz etməzdik. Bu qanunla razılaşmamaq olar, lakin bu halda iki Konvensiya hüququ: bir tərəfdən yaşamaq hüququ (dövlətin həyatı müdafiə etmək korrelyativ vəzifəsi ilə) – Konvensiyanın 2-ci maddəsi və digər tərəfdən, Konvensiyanın 8-ci maddəsinə aid şəxsin avtonomiya hüququ qarşı-qarşı qoyulmuş olardı və belə də oldu. Bu cür kolliziyada “insan ləyaqəti və azadlığına hörmətin” üstünlük təşkil etməsi ilə razılaşmaq mümkündür (Avropa Məhkəməsinin yuxarıda qeyd olunmuş “Pretti” işi üzrə qərarında vurğulandığı kimi, § 65). Lakin bu Vensan Lamberin düşdüyü vəziyyət deyil.

4. Mövcud məlumatlara görə Vensan Lamber, əgər ümumiyyətlə mövcuddursa, minimal şüura malik olmaqla xroniki vegetativ vəziyyətdədir. Buna baxmayaraq, o ölmüş beyin vəziyyətindədir – onda bütün səviyyələrdə deyil, bir səviyyədə beyin disfunksiyası müşahidə olunur. Əslində o özü nəfəs ala (süni nəfəs aparatı

olmadan) və qidanı həzm edə bilir (mədə-bağırsaq sistemi zədələnməmişdir və fəaliyyət göstərir), lakin o udmaqda, yəni bərk qidanı qida borusuna ötürməkdə çətinlik çəkir. Onun ağrını hiss etdiyini az və ya çox inandırıcı şəkildə sübut edən heç bir şeyin olmadığı daha vacibdir (bunu daima çarpayı və ya əlil arabasında olmaqla bağlı aşkar narahatlıqdan fərqləndirmək lazımdır). Bizim üçün ərizəçilərin Avropa Məhkəməsinə şikayətin məqbulluğu və işin mahiyyəti üzrə verilmiş (bax: qeydlərin 51-52-ci paragrafları) və cavabdeh dövlət tərəfindən real şəkildə mübahisələndirilməyən 16 oktyabr 2014-cü il tarixli qeydlərində göstərilmiş fikir xüsusilə maraqlıdır:

“Avropa Məhkəməsi başa düşməlidir ki, cənab Lamberi, əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşmış şüur vəziyyətində olan istənilən şəxs kimi, yataqdan qaldırmaq, geyindirmək, əlil arabasına oturtmaq və otaqdan çıxarmaq mümkündür. Bir çox xəstələr müqayisə olunan vəziyyətdə ixtisaslaşdırılmış qulluq müəssisələrində yaşayır və istirahət günləri və bəzi bayram günlərini ailələri ilə keçirməyə qadirdirlər <...> Onların bu avtonomiya formasını mümkün edən məhz enteral qidalandırmadır.

2012-ci ilin sentyabr ayında doktor Karije Vensan Lamberin valideynlərinin onu bayramlarda Fransanın cənubuna aparmalarına razılıq vermişdir. Bu süni qidalandırmanın dayandırılmasına dair birinci qərarın çıxarılmasından altı ay öncə olmuşdur <...> və həmin vaxtdan onun vəziyyəti dəyişməmişdir”.

Avropa Məhkəməsinə təqdim olunmuş materiallardan aydın olur ki, enteral qidalandırma minimal fiziki invazyaya səbəb olur, xəstəyə ağrı vermir və minimal məşqdən sonra c-b Lamberin ailə üzvləri və ya qohumları tərəfindən aparıla bilər (ərizəçilər də bunu təklif etmişlər), buna baxmayaraq, qidalandırıcı məhlulun hazırlanması istənilən halda klinika və ya xəstəxanada həyata keçirilməlidir. Bu mənada, enteral qidalandırma və hidratasiya (hazırda müalicə, qulluq və ya sadəcə qidalanma adlandırılmasından asılı olmayaraq) Vensan Lamberin vəziyyətinə tam uyğundur. Bu baxımdan biz hətta tərəflərin bu işdə çıxışlarını dinlədikdən sonra belə hakimiyyət orqanlarının Vensan Lamberin ixtisaslaşdırılmış Betel klinikasına keçirilməsi və beləliklə də zəruri qulluğun həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə (bununla da bu vəzifənin Reyms universitetinin klinikasının üzərindən götürülməsinə) mane olmalarının səbəbini başa düşürük.

Başqa sözlə desək, Vensan Lamber sağdır və ona qulluq olunur. O həmçinin qidalanır – qida və su insanın həyatının qorunub saxlanması üçün zəruri olan və onun ləyaqəti ilə sıx bağlı olan iki əsas elementdir. Bu sıx əlaqə dəfələrlə çoxsaylı beynəlxalq sənədlərdə təsdiq olunmuşdur. Buna görə də biz belə bir sual qoyuruq: həkim – doktor Karije və ya, o işdən çıxdığı və Reyms universitetinin klinikasını tərk etdiyi üçün istənilən digər həkimə bu halda sadəcə “naqili cərəyandan ayırmaq” deyil (Lamber süni həyat aparatlarına qoşulmamışdır), acından ölməsi üçün Vensan Lamberin qidalandırma və hidratasiyasını dayandırmaq və ya həyata keçirməməyə icazə vermiş dövlətə necə haqq qazandırmaq olar? Bu işin halları nəzərə alınmaqla dövlətin həyatın müdafiəsi üçün müdaxilə etməməsinə hansı qarşısını almaz səbəb bəraət qazandıra bilər? Maliyyə mülahizələri? Bu işdə bu barədə heç nə deyilmir? Vensan Lamberin çəkdiyi güclü ağrı? Bu heç nə ilə sübut

olunmur. Bəlkə onun artıq faydasız olması və cəmiyyət üçün dəyərini itirməsi və onun həqiqətdə artıq şəxsiyyət olmayıb, sadəcə “bioloji həyat” sürməsi?

5. Artıq qeyd edildiyi kimi, Vensan Lamberin hazırda olduğu vəziyyətdə qidalandırma və hidratasiyanın davam etdirilməsi və ya əksinə dayandırılması ilə bağlı istəklərinin əslində nədən ibarət olduğunu (və ya əvvəllər nədən ibarət olduğunu) göstərən hər hansı bir aydın və ya birmənalı sübutlar yoxdur. Onun hazırkı vəziyyətini şərtləndirmiş bədbəxt hadisəyədək sanitar işləməsinə baxmayaraq, o heç vaxt “əvvəlcədən göstərişlər” verməmiş və ya Səhiyyə məcəlləsinin müxtəlif müddələrinin məqsədləri üçün “müvəkkil şəxs” yəuin etməmişdir. 24 iyun 2014-cü il tarixli qətnaməsində Dövlət Şurası Vensan Lamberlə arvadı arasında olan qeyri-formal söhbətlərə (həmçinin, onunla qardaşı Jozef Lamber arasında baş tutan söhbətlərdən birinə) həddindən artıq böyük əhəmiyyət verərək, belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, d-r Karijenin «xəstəsinin bədbəxt hadisədən öncə ifadə etdiyi istəyini səhv başa düşdüyünü» hesab etmək olmaz. Bu cür ciddi məsələlərdə minimum tam əminliyə malik olmaq lazımdır. İnsanın bir neçə il bundan öncə (tam sağlam vəziyyətdə olarkən) qeyri-formal söhbət zamanı deyə biləcəyi və ya bilməyəcəyinin *ex post facto* «şərh olunması» sistemi kobud sui-istifadələr riskinə məruz qoyur. Hətta müzakirə qaydasında Vensan Lamberin həqiqətən də tam asılılıq vəziyyətində olmaqdan imtina etməsinə dair fikir bildirdiyini ehtimal etsək belə, bizim fikrimizcə, bu bəyanat onun qida və sudan məhrum olunmaq istəyinə kifayət qədər əminlik yaratmır. Ərizəçilərin öz qeydlərinin 153-154-cü paraqraflarında göstərdikləri kimi – və bu yenə də cavabdeh-dövlət tərəfindən nə təkzib, nə də etirazla qarşılanmamışdır:

“C-b Vansen Lamber həqiqətən də həyatının sona çatmasını istəsəydi, həqiqətən də psixoloji baxımdan məğlub olsaydı, həqiqətən də ölmək istəsəydi, o artıq ölmüş olardı. Sağ qalmaq üçün mübarizə aparmağa daxili qüvvə tapmasaydı 31 gün qidasız davam gətirməzdi (10 aprel 2013-cü il tarixində qidalandırılmasının dayandırıldığı andan Şalon-an-Şampan şəhər inzibati məhkəməsinin onun qidalandırılmasının bərpa olunmasına dair ilk qərarını çıxardığı 11 may 2013-cü il tarixinədək). Onun həyat qüvvəsinin nədən ibarət olduğunu heç kəs bilmir. Bəlkə də şüuraltı səviyyədə bu onun ata olması faktı və qızını görmək istəyidir? Bəlkə də başqa bir şey. Öz davranışı ilə Vensan Lamberin yaşamaq iradəsi göstərməsi şübhəsizdir və buna etinasız yanaşmaq düzgün olmazdı.

Öz növbəsində, daimi məhdud şüur vəziyyətində xəstələrə qulluq edən istənilən şəxs deyə bilər ki, onun vəziyyətində olan insan yaşamaq üçün mübarizə aparmadığı halda on gün ərzində ölür. Bu işdə c-b Lamber gündə cəmi 500 ml maye almaqla, 31 gün qidasız yaşamışdır”.

Lakin bütün diqqətin Vensan Lamberin ehtimal olunan istəklərinə cəmlənməsi fikri digər mühüm məsələ, daha dəqiq desək, bu işdə tətbiq edilən Fransa hüququna əsasən xəstənin şüursuz olduğu və əvvəlcədən heç bir göstəriş vermədiyini halda, onun istəkləri, eləcə də onun ailə üzvlərinin fikir və istəklərinin sadəcə xəstənin müalicə həkiminin tibbi reallıq kimi qəbul etdiyi analizi tamamlaması faktından yayındırır. Başqa sözlə desək, bu vəziyyətdə xəstənin istəkləri heç bir halda yekun nəticəni müəyyən edə bilməz. Səhiyyə məcəlləsinin L.1110-5 maddəsi ilə nəzərdə

tutulmuş üç kriteri – faydasızlıq, uyğunsuzluq və həyatın süni dəstəklənməsi yeganə müvafiq kriterilərdir. Dövlət Şurasının bildirdiyi kimi, xəstə tərəfindən ifadə olunmuş istənilən istəklər nəzərə alınmalı və onlara xüsusi əhəmiyyət verilməlidir (bax: bu qərarın 47 və 48-ci paragrafları), lakin bu istəklər heç bir halda həlledici ola bilməz. Başqa sözlə, müalicə həkimi, bu işdə olduğu kimi, üçüncü kriterinin tətbiq edilməli olduğuna qərar verirsə, seçim edilir və kollegial prosedur mahiyyətə sadə rəsmiyyətə çevrilir.

6. Heç bir fantaziya ilə Vensan Lamberin “həyatının son dövründə” olduğunu hesab etmək mümkün deyil. Təəssüf ki, qidalandırma və hidratasiya dayandırıldıqdan və ya aparılmadıqdan sonra o tezliklə bu vəziyyətə düşəcək. Hətta Vensan Lamberdən daha pis vəziyyətdə olan insanlar da ölümqabağı vəziyyətdə deyillər (digər patologiyaların olmadığı halda). Onların qidalandırılması, müalicə və ya qulluq hesab edilməsindən asılı olmayaraq, həyatın dəstəklənməsinə yönəldilmişdir. Beləliklə, bu həyatın dəstəklənməsinin adi üsuludur və prinsip etibarilə, davam etdirilməlidir.

7. Qidalandırma və hidratasiya ilə bağlı məsələlər “süni” termini ilə təsvir olunur ki, bu da hazırkı işdə olduğu kimi tamamilə lazımsız dolaşlıq yaradır. İstənilən qidalandırma forması – körpənin ağzına yemək şüşəsinin verilməsi və ya qidانی ağza qoymaq üçün yemək dəstlərindən istifadə müəyyən mənada sünidir, çünki qidanın qəbulu vasitəsilə şəkildə baş verir.

Lakin Vensan Lamberin vəziyyətində olan xəstə üçün qoyulmalı olan real məsələ (Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən dövlətin pozitiv öhdəliklərinin əsasını təşkil edən mütənasiblik və ağlabatanlıq anlayışları kontekstində) aşağıdakından ibarətdir: hidratasiya və qidalandırma xəstənin rifahına xidmət edirmi, lazımsız ağrı və ya əzab yükü və həddindən artıq vəsait sərfinə səbəb olmurmu? Əgər rifahına xidmət edirsə - həyatın qorunub saxlanması pozitiv öhdəliyi mövcuddur. Lakin ağrı yükü faydanı üstələyirsə, müəyyən hallarda dövlətin öhdəliyi öz qüvvəsini itirə bilər. Bu baxımdan biz həmçinin əlavə etmişik ki, dövlət bu qərarın 148-ci paragrafında qeyd olunan mülahizə azadlığı hədudsuz deyil və nə qədər geniş olsa da, həmişə Konvensiyanın əsaslandığı və ən başlıcası həyat dəyəri olan dəyərlər baxımından qiymətləndirilməlidir. Avropa Məhkəməsi çox zaman bildirir ki, Konvensiya tam vahid kimi qəbul edilməli (bu prinsip qərarın 142-ci paragrafında qeyd olunmuşdur) və elə şərh olunmalıdır ki (biz əlavə etmişik – tətbiq edilməlidir ki), onun müxsəlif müddəa və dəyərləri arasında daxili ziddiyyətsizlik və harmoniya təmin edilsin (bax: başqa kontekstdə olsa da, Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının «Stek və digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı [*Stec and Others v. the United Kingdom*] işi üzrə qərarı, şikayətlər № 65731/01 və 65900/01, § 48, *ECHR*[Avropa İnsan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi] 2005-X; və Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının «Ostin və digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı» [*Austin and Others v. the United Kingdom*] işi üzrə qərarı, şikayətlər № 39692/09, 40713/09 və 41008/09, § 54, *ECHR*[Avropa İnsan hüquqları məhkəməsinin qərar və qətnamələrinin məcmuəsi] 2012). Bu işin hallarına əsasən mülahizə həddini və Fransa hakimiyyət orqanları tərəfindən istənilən rəqib maraqların “balansının” müəyyən edilməsi üçün seçilmiş üsulu qiymətləndirərək, Avropa Məhkəməsi həyatın dəyərinə böyük

əhəmiyyət verməlidir. Həmçinin yadda saxlamaq lazımdır ki, biz kiminsə burada həyat və ya “insan həyatının” olması ilə bağlı müəyyən şübhələrin olmasını qanunauyğun şəkildə iddia edə biləcəyi vəziyyətdə deyilik (mayalanma və insan embrionlarına dair işlərdə - yəni “İnsan həyatının necə başlaması” məsələsində olduğu kimi). Lakin bu işdə Vensan Lamberin sağ olmasında heç bir şübhə yoxdur. Bizim fikrimizcə, Vensan Lamberin vəziyyətində olan insan başlıca insan ləyatəqinə malik şəxsdir və müvafiq olaraq, Konvensiyanın 2-ci maddəsinin əsasını təşkil edən prinsiplərə müvafiq olaraq, su və qida verilməsini ehtiva edən adi və münasib qulluq və ya müalicə almalıdır.

8. Biz mübahisələndirilən Qanunun adi və ekstraordinar müalicənin nədən ibarət olması və ən başlıcası, nəyin həyatın süni şəkildə uzadılması (və ya dəstəklənməsi) hesab edilməli olması ilə bağlı tam aydın olmaması məsələsində ərizəçilərlə razıyıq. Həqiqətən də bu Qanunu ilk növbədə dövlətdaxili məhkəmələr şərh və tətbiq etməlidirlər, lakin bizə həm də aydındır ki, Dövlət Şurası 24 iyun 2014-cü il tarixli qərarında c-b Leonetti tərəfindən verilmiş şərh qeyri-tənqidi qəbul etmiş və bundan başqa, dövlətdaxili hüququn Konvensiyanın 2 və 8-ci maddələrinə müvafiqliyi məsələsinə kifayət qədər səthi baxaraq, yalnız “prosedura riayət olunmasına” əhəmiyyət vermişdir. Təbii ki, Avropa Məhkəməsidördüncü məhkəmə instansiyası rolunda çıxış etməməli və subsidiarlıq prinsipinə riayət etməlidir, lakin bu hətta vegetativ vəziyyətdə olan, tam iflic olmuş və öz istəklərini bildirmək iqtidarında olmayan şəxslərin belə həyatının dəyəri və ləyaqətinin təsdiq olunmasından imtina edəcək dərəcədə olmamalıdır.

9. Biz, prinsip etibarilə, bir tərəfdən evtanaziya və intiharın törədilməsinə yardım və digər tərəfdən müalicədən imtina arasında qanunauyğun fərqi görməyə razıyıq. Lakin dövlətdaxili hüququn bu şəkildə şərh olunması və baxılan işin faktiki hallarına bu cür tətbiq edilməsi səbəbindən biz bu qərarın 141-ci paragrafında qeyd edilənlərlə tamamilə razı deyilik. Avropa Məhkəməsi tərəfindən baxılan bu iş başqa cür adlandırılarsa da, evtanaziya haqqındadır. Prinsip etibarilə, məhkəmə sənədlərində sərf ifadələrdən istifadə heç vaxt tövsiyə olunmur, lakin bu işdə cavabdeh-dövlətin Fransa hüququnun evtanaziyanı qadağan etdiyi və müvafiq olaraq, bu işdə evtanaziyanın qiymətləndirmə predmeti olmadığını iddia etməsi olduqca məntiqsizdir. Biz başqa nəticə çıxara bilmərik, çünki Leonetti Qanununun ali inzibati məhkəmə tərəfindən şərh edilmiş kriterilərinin şüursuz vəziyyətdə olan, əslində terapiya deyil, tibb bacısı qulluğundan ibarət olan “müalicəyə” məruz qalan xəstəyə tətbiqi əslində digər halda yaxın gələcəkdə baş verməyəcək ölümün sürətlənməsinə aparıb çıxarır.

10. Qeyd olunduğu kimi, Dövlət Şurasında dövlət məruzəçisi (bax: bu qərarın 31 və 122-ci paragrafları) bildirmişdir (səhiyyə nazirinin Senatda Leonetti Qanununun təklifinə baxılan zaman etdiyi çıxışından sitat): “Müalicənin dayandırılması aktının <...> ölümə səbəb olduğu halda, müvafiq niyyət [öldürmək deyil], ölümün təbii yolla baş verməsinə və əzabları yüngülləşdirməsinə imkan verməsindən ibarətdir. Bu xüsusilə vəzifəsi həyatdan məhrum etməməkdən ibarət olan qulluq edən personal üçün vacibdir”. Dövlət Şurası və Avropa Məhkəməsi bu bəyanata böyük əhəmiyyət vermişdir. Biz bu fikirlə razı deyilik. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, bu işdə c-b Lamberin hər hansı bir əzab çəkməsinin heç nə ilə sübut olunmasından asılı

olmayaraq, bu bəyanat yalnız adi qulluq (və ya müalicə) və ekstraordinar qulluq (və ya müalicə) arasında lazımi fərqi qoyulacağı halda düzgün olardı. Şəxsin hətta enteral olaraq belə qidalandırılması adi qulluqdur və qida və suyun verilməməsi və ya dayandırılması qaçılmaz olaraq ölümə səbəb olur (digər halda yaxın gələcəkdə baş verməyəcək). Müvafiq şəxsin ölümünü istəməmək olar, lakin məlum olduğu kimi, böyük ehtimalla ölümə səbəb olacaq hərəkət və ya hərəkətsizlik əslində bu şəxsi öldürmək niyyətidir. Son nəticədə söhbət ümumilikdə cinayət hüququnda qəsd anlayışının iki aspektindən biri kimi dolayısı pozitiv niyyət anlayışından gedir.

11. 2010-cu ildə əlli illiyini qeyd edərkən Avropa Məhkəməsi “Avropanın vicdanı” titulu qəbul edərək, məhz bu ad altında kitab dərc etmişdir. Müzakirə qaydasında, hər hansı bir müəssisənin onu təşkil edən şəxslərdən fərqli olaraq, vicdana malik olmaq iqtidarında olduğunu ehtimal etsək, bu vicdan nəinki yaxşı məlumatlılıqla əlaqələnməli, həm də yüksək mənəvi və etik prinsiplərə əsaslanmalıdır. İşlərə baxılan zaman hansı “hüquqi əlaqə otlarının” bitməsindən asılı olmayaraq, bu prinsiplər həmişə oriyentir kimi xidmət etməlidirlər. Bu qərarın 181-ci paragrafında olduğu kimi işin “mürəkkəb tibbi, hüquqi və etik məsələlərə aid olduğunu” etiraf etmək kifayət etmir; *recta ratio-ya* əsaslanan vicdanın mahiyyəti etik məsələlərin hüquqi fikrin istiqamətini formalaşdırma və lazımi nəticəyə gətirib çıxara bilməsindən ibarətdir. Vicdanlı olmaq məhz budur. Biz Avropa Məhkəməsinin bu qərarla özünü bu tituldan məhrum etməsinə təəssüf edirik.